

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота
ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ДОЗВІЛЛЄВИХ ЗАХОДІВ

Студентка 6-го курсу: Ірина Муха
Науковий керівник: Назар Дуда,
доктор філософії з богослов'я

Львів 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ВАЖЛИВІСТЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	7
1.1. Розвиток у молодшому шкільному віці	7
1.1.1. Розвиток діяльності молодшого школяра. Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості молодшого школяра	7
1.1.2. Формування ставлення учнів до школи і вчителя	9
1.1.3. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра	10
1.1.4. Розумові, емоційні, індивідуально-типологічні особливості та вольові якості	11
1.1.5. Ігрова діяльність	14
1.1.6. Розвиток когнітивної сфери молодшого школяра	14
1.1.7. Розвиток уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення молодшого школяра	15
1.1.8. Розвиток загального інтелекту молодшого школяра	18
1.2. Моральне виховання	19
1.2.1. Поняття морального виховання	19
1.2.2. Формування моральної свідомості	20
1.2.3. Методи та прийоми виховання моральних цінностей	21
1.2.4. Принципи моральної поведінки у виховній роботі. Специфіка позакласної виховної роботи, її форми	24
1.2.5. Моральні знання та почуття	26
1.2.6. Переваги християнської моралі, як пріоритетного виду виховання	27
РОЗДІЛ 2. ДОЗВІЛЛЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	31
2.1. Поняття дозвілля	31
2.2. Функції, принципи, ознаки та форми дозвілля	35

2.3. Типи і види дозвілля.....	37
2.4. Середовище проведення дозвілля дітей молодшого шкільного віку.....	38
2.4.1. Родинне дозвілля	38
2.4.2. Шкільне дозвілля.....	39
2.4.3. Церковне дозвілля	40
РОЗДІЛ 3. МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МЕТОДАМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ	
ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.....	42
3.1. Методи організації культурно-дозвіллевої діяльності школярів	42
3.2. Фізичне виховання у дозвіллі.....	43
3.3. Ігрова діяльність у дозвіллі	45
3.4. Екскурсія, як виховний процес у дозвіллі	46
3.5. Релігійний туризм, його вплив у дозвіллі	47
3.6. Мистецтво у дозвіллі. Арт-терапія	48
3.7. Театр. Його роль у дозвіллі	51
3.8. Музей. Його роль у дозвіллі	53
3.9. Музика, її вплив на особистість у дозвіллі	54
3.10. Кіно, як ефективний засіб виховання учнів.....	57
3.11. Вплив хореографічного мистецтва на особистість	58
ВИСНОВОК.....	60
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	63

ВСТУП

У всі часи була актуальною тема виховання. Ми живемо в особливі часи. Сучасна епоха несе нам нові перспективи, а з іншого кидає виклики. Відбувається переоцінка цінностей. Зростає розрив між розвитком зовнішнім і внутрішнім моральним розвитком. Тому особливе місце у цілому процесі виховання займає моральне виховання, яке передбачає формування в учнів певного світогляду, який ґрунтується на засадах правди, добра, справедливості, любові, милосердя. Важливим у моральному вихованні є його дія у дозвіллі. Саме дозвілля є важливою частиною життя дітей та пов'язане із численними процесами, що відбуваються з особистістю. Добре організоване дозвілля є запорукою всебічно розвиненої особистості, адже сприяє розвитку комунікативних навичок, налагоджує особистісну взаємодію.

Проблематика дослідження: дану тему досліджували і філософи, і психологи, і педагоги. Але і на даний час вона залишається актуальною, потребує більш глибокого пізнання. Особливо в українському суспільстві, бо дана тема в Україні є мало дослідженою.

Мета: дослідити можливості морального виховання дітей молодших класів шляхом проведення дозвіллєвих заходів.

Завдання:

1. Охарактеризувати вікові особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.
2. Дослідити особливості морального виховання дітей молодшого шкільного віку.
3. Проаналізувати види та засоби дозвілля, які застосовуються у вихованні дітей молодшого шкільного віку.
4. Запропонувати методи дозвіллєвої діяльності для морального виховання дітей молодшого шкільного віку.

Метод: аналіз та синтез літературних джерел та документації, спостереження.

Оригінальність: проблема виховання духовності й моральності в дітей є особливим предметом розгляду суспільства. Її постійна присутність в ідеологічному, інтелектуальному, культурному полі пояснюється тим, що вона не має однозначного й остаточного вирішення. Над цією проблемою можна працювати з різноманітних сторін.

Межі: дослідження буде проведене в межах богослов'я, педагогіки та дозвіллезнавства. Основну увагу буде зосереджено на питання морального виховання дітей молодшого шкільного віку.

Робота складається із трьох розділів. Перший розділ має за мету представити фізіологічний і психологічний розвиток учнів молодшого шкільного віку. Основною літературою тут базується Скрипченко С. та ін., *«Вікова та педагогічна психологія»* та Савчин М.– Василенко Л., *«Вікова психологія»*. Також перший розділ має за мету представити в чому полягає суть морального виховання, а також методи та форми виховної роботи. Для цього буде представлено суть поняття мораль та моральне виховання, вказано на його ціль та засоби. Основна література, яка була використана Волкова Н. *«Педагогіка»* та Фіцула М., *«Педагогіка»*. А також розглянемо переваги християнської моралі, як пріоритетного виду виховання. Безумовно, що не можна говорити про моральне виховання, не звертаючи уваги на саму сутність людини, адже згідно з християнським світоглядом моральність відповідає самій природі людини, яка є сотворена на образ подобу Божу. Весь виховний процес побудований на любові, Євангеліє любові збагачує людську сім'ю. У вихованні дитина проходить через різні випробовування. І щоб подолати перешкоди їй потрібна Досконала Любов, якою є сам Ісус Христос. Бо саме моральне християнське виховання формує цілісну особистість. Основною літературою є посібник *«Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ, Виховувати у свободі, правді та любові»*.

У другому розділі буде представлено суть поняття дозвілля, його функції, принципи, ознаки та форми. Також буде подано на розгляд класифікацію дозвілля. Основною літературою для цієї теми є Бочелюк В. – Бочелюк В. *«Дозвіллезнавство»* та Петрова. *«Дозвілля в зарубіжних країнах»*. У цьому розділі буде представлено опис деяких середовищ, де діти молодших класів проводять своє дозвілля.

У третьому розділі розглянемо тему морального виховання методами культурно-дозвіллевої діяльності школярів. Розглянемо також, як різні форми дозвілля впливають на особистість дитини. А саме йтиме мова про родинне дозвілля, фізичне виховання, ігрову діяльність у дозвіллі, екскурсія, релігійний туризм, арт-терапія, театр, музей, музика, кіно, хореографія. Також у цьому розділі розглянемо поняття християнського виховання та християнської моралі у позаурочний час.

Отже, завдання даної роботи полягає у тому, щоб прослідкувати, які є особливості моральне виховання дітей молодшого шкільного віку засобами дозвіллевих заходів.

РОЗДІЛ 1

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ВАЖЛИВІСТЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У першому розділі ми розглянемо вікові особливості дітей молодшого шкільного віку. Тему морального виховання неможливо розглянути, не знаючи вікових, фізіологічних і психологічних особливостей. І тому досліджуючи особливості даної вікової категорії, ми зможемо знайти ефективніші методи виховання.

1.1. Розвиток у молодшому шкільному віці

Дану тематику досліджували численні автори Я.А. Каменський, Ф.А. Дістерверг М.С. Шашкевич, К.Д. Ушинський, В. Прейер, В. Штерн, Д. Ельконін, А.К. Дусовицький, Н.П. Зубалій, О.І. Киричук, Й. Лінгарт, В.Ф. Паламарчук, Я.О. Савченко, Н.Ф. Скрипченко, Н.В. Співак, Г. Віцлака, О.В. Запорожець, В.К. Котирло, С.О. Ладивір, Н.А. Побірченко, Є.В. Проскури та багато інших. У розділі про розвиток молодшого шкільного віку буде взято за основу підручник О. Скрипченко «Вікова та педагогічна психологія» та М. Савчин «Вікова психологія», оскільки вони більш ширше в глибше описали молодший шкільний вік. Також буде використано і іншу літературу з вікової психології.

1.1.1. Розвиток діяльності молодшого школяра. Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості молодшого школяра

Молодший шкільний вік – вік від шести до одинадцяти років. Дитина переходить від ігрової до навчальної діяльності, психічний і фізичний розвиток, його особливості враховуються при визначенні цих меж. Коли дитина вступає до школи, відбувається різка зміна в її житті. Дитина психологічно і фізично

готується до цих змін. Під час навчання дитина продовжує розвиватись фізично і розумово¹.

Структура навчальної діяльності з Д.Б. Ельконіним, В.В. Давидовим складається з таких компонентів:

- мета і результат. Які полягають у засвоєнні наук, що є змістом навчальної діяльності;
- потреби, для отримання теоретичних знань;
- мотиви, для способів відтворення знань;
- навчальні ситуації, освоєння загального способу розв'язування задач;
- навчальні дії та операції, дії контролю та оцінки².

Організм постійно зростає і розвивається. До 9 років у дівчаток і до 11 років у хлопчиків відбувається рівномірний ріст, потім дівчатка випереджають у рості хлопців.

Потрібно звертати увагу на те, як дитина сидить за партою, які меблі в школі, вдома. Бо кістково-сполучний апарат дітей молодшого шкільного віку дуже гнучкий, кістки мають багато хрящової тканини. І неправильна осанка може призвести до викривлення хребта, яке негативно впливає на дихання, кровообігу, організм починає ослаблюватись.

Фізична сила збільшується, збільшується тривалість діяльності, цьому сприяє збільшення ваги м'язів. Хоча через повільний розвиток дрібних м'язів кисті рук письмо в межах рядка першокласникам дається важко³.

Вага мозку шестирічної дитини починає набувати ваги дорослої людини. І тому збільшується рухливість нервових процесів, що дає змогу дітям швидко змінювати свою поведінку відповідно до вимог учителя. Серцевий м'яз продовжує рости. Серцеві скорочення стають стійкішими. Частота дихання є більшою, ніж у дорослих, що зумовлює більшу потребу у кисні.⁴ Через те, що серцевий м'яз має слабку частоту скорочень, навіть при незначних

¹ Скрипченко О. та ін., *Вікова та педагогічна психологія. Навчальний посібник*, Київ: Просвіта 2001, 114.

² Дуткевич Т. *Дитяча психологія. Навчальний посібник*. Київ 2012, 335.

³ Скрипченко, *Вікова та педагогічна психологія*, 114-115.

⁴ Скрипченко, *Вікова та педагогічна психологія*, 118.

навантаженнях серце швидше починає битись, а потім швидко приходиться у норму. Тому потрібно пам'ятати про посилені фізичні навантаження для дитини.

Також у дітей добре розвинені органи чуття.

Інтелектуальні заняття, спорт – це те, що зацікавлює молодшого школяра. З'являється у структурі молодших школярів его (Я) і суперего (над-Я). Е. Еріксон називав цей вік латентним шкільним віком. Дитина навчається у школі, оволодіває навичками культурної поведінки, провідна діяльність – це досягнення знань, розвивається логічне мислення, самодисципліна. Першокласники внутрішньо прагнуть до навчання і посилюється любов до праці. Оточуючі повинні підтримувати дітей у всьому.

Небезпекою під час розвитку дитини є почуття неповноцінності. Діти починають ділитись на впевнених і невпевнених. І у невпевнених розвивається неповноцінність⁵.

У латентній стадії Я вже починає контролювати свої потреби, тобто потреби Воно, знижений статевий потяг, починається засвоєння загальнолюдського досвіду, діти встановлюють дружні стосунки з однолітками та дорослими⁶.

1.1.2. Формування ставлення учнів до школи і вчителя

Приходячи до школи, майже всі діти сумлінно ставляться до навчання, вони прагнуть вчитися якнайкраще і ставляться до навчання, як до важливої діяльності. Кожна дитина має своє уявлення про ідеального учня, але цей ідеал нечіткий. Через деякий час ставлення дітей до навчання змінюється, деякі діти байдужіють і не хочуть відвідувати школу. Причиною часто стає некомпетентність вчителя. А основна причина – недосконала навчально-виховна система⁷. Вчитель повинен знайти індивідуальний підхід до кожного учня.

Важливим є і те як учні ставляться до вчителя. В першому класі не всі учні сприймають те, як вчитель ставиться до них. Довірливі стосунки між вчителем

⁵ Скрипченко, *Вікова та педагогічна психологія*, 118.

⁶ Шеремет А. *Зарубіжні теорії розвитку особистості дитини раннього віку* [file:///D:/Download/Znpkhist_2012_6_44%20\(1\).pdf](file:///D:/Download/Znpkhist_2012_6_44%20(1).pdf) (06.12.2019).

⁷ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 118.

та учнем – процес тривалий і залежить від особистості вчителя. У третьокласників з'являється критичне ставлення відносно вчителя, якого, ще немає у 1-2 класі. Першокласники та другокласники люблять і поважають вчителя просто за те, що він навчає їх⁸.

У сучасній школі внесено деякі зміни до процесу навчання. Особливої уваги надається питанню відносин між вчителем та учнем.

Із стандартів для Нової Української Школи для сучасного періоду є покладена певна відповідальність і на вчителя за своїх учнів, яка включає такі обов'язки:

- повага до кожної дитини;
- кожна дитина є успішна;
- вміння визнати свої помилки і бути чесним насамперед перед собою;
- вміти слухати і дотримуватись конфіденційності;
- дотримуватись послідовності і справедливості;
- цінувати зусилля кожної дитини;
- навчальне середовище має бути стимулюючим;
- оновлювати свої знання про дитячий розвиток⁹.

1.1.3. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра

Шкільне навчання – це початок, який змінює спосіб життя дитини, переходить від гри до навчання. З початку навчання відбувається зміна способу життя дитини. Відбувається зміна діяльності з ігрової на навчальну. Дитина усвідомлює, що вона виконує суспільно важливу діяльність – вчиться і навчання є обов'язковою діяльністю. Навчальна діяльність ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. З цього приводу Д. Ельконін зазначав: саме тому, що навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством), суспільною за своїм сенсом (вона

⁸ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 119.

⁹ Бібік Н. *Нова українська школа: поради для вчителя*. Київ 2018, 44.

є суспільно значущою і суспільно оцінюючою), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм), вона є провідною у молодшому шкільному віці, тобто у період її формування¹⁰.

На думку В.С.Мухіної соціальна ситуація стає складнішою із зміною умов життя. Дитина повинна подолати певні труднощі: опанувати новий простір, змінити режим дня, увійти у новий колектив, призвичаїтись до певних обмежень, змінити стосунки із батьками¹¹.

На стосунках з однолітками і з вчителями впливає поява нових обов'язків. Спочатку з однолітками спілкується мало, захоплюється навчанням. Життя в школі пов'язане з особистістю вчителя. Стосунки школяра з учителем складаються процесі навчальної діяльності. Становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці охоплює такі фази, як адаптація (пристосування до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників). Вступ дитини до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання є важливим і складним процесом, який супроводжується суттєвими змінами в її житті й розвитку¹².

1.1.4. Розумові, емоційні, індивідуально-типологічні особливості та вольові якості

Молодші школярі розумово розвиваються в процесі навчальної діяльності. Сприймання і пам'ять є першочерговими компонентами в структурі розумової діяльності першокласників. Наступними ідуть мовлення, мислення, фантазія. Мислительні і мовні компоненти в інтелекті перших і других класів зміцнюються. Ці компоненти є провідними і у третьокласників, а третє і четверте

¹⁰ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 158-161.

¹¹ Павлевків Р. *Вікова психологія*. <https://westudents.com.ua/glavy/75307-72-sotsalna-situatsya-rozvitku-molodshogo-shkolyara.html> (08.12.2018).

¹² Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 162-163.

місце посідають пам'ять і фантазія. Завдяки цим компонентам розвивається вміння вчитися в учнів молодших класів¹³.

Ознаки, які свідчать про розумовий розвиток такі: вміння застосовувати їх у навчанні, самостійна праця над вдосконаленням своїх знань, знаходження кращого способу навчання, розвивати швидкість і темп у засвоєнні нового матеріалу, знайти нестандартний спосіб розв'язання задачі, вміння ставити запитання, знати матеріал, який вивчає. Саме такі ознаки є доповненням показників інтелекту. До таких показників належать: сприймання (зорове, слухове та дотикове), детальний опис ситуації, з яким стикається уперше, вміння знаходити помилки у відповідях однокласників, навчальний матеріал запам'ятовується свідомо, гнучке мислення¹⁴.

Тепер розглянемо емоційні особливості. Навчальна та ігрова діяльність є основним джерелом емоцій. Переживання нового, здивування сумнів – це складові емоційної сфери, які впливають розвиток допитливості та формують пізнавальні процеси¹⁵. Під час групових занять та ігор в учнів розвиваються моральні почуття і формуються такі риси характеру, як відповідальність, товарицькість.

Учні краще усвідомлюють свої почуття і розуміють, як їх виявляють інші люди. Першокласники неправильно сприймають зовнішні вияви страху і гніву, а також зовнішні прояви відносин між дорослими. А у другому-третьому класі вони наслідують почуття дорослих і переносять їх на однолітків. І так само з негативними почуттями і поганими манерами. У молодших школярів переважає життєрадісний і бадьорий настрій. А якщо дитина проявляє грубість, запальність, забійкуватість та іншу емоційну нестійкість, то в більшості випадків це призводить до ізоляції її у колективі і формуванню у неї негативних рис характеру. Учні цього віку відрізняються емоційною вразливістю. Діти гнівно

¹³ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 158.

¹⁴ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 159.

¹⁵ Забродський М. *Вікова психологія: навчальний посібник*. Київ 1998, 49.

реагують на будь-яке приниження їх особистості і позитивно емоційно переживають визнання позитивних їх особистих якостей¹⁶.

Не менш важливим є вольові якості. Молодші школярі вчаться долати різноманітні труднощі, як зовнішні, так і внутрішні. Школа формує у них вольові якості, під час навчання учні усвідомлюють свої обов'язки, вчаться слухати, бути уважними, запам'ятовувати, думати. Молодші школярі не можуть керувати своїми емоціями, бажаннями. Вони прагнуть наслідувати своїх однолітків, які сильніші і відважніші і це негативно впливає на формування вольових якостей. І тут є важлива допомога з боку дорослих¹⁷.

Виховувати волю дитини означає:

1) навчити дитину організувати свої дії, хороші вчинки мають бути в пріоритеті;

2) дати вміння, як правильно подолати труднощі у житті, дитина повинна вміти працювати систематично та інтенсивно;

3) навчитись бути енергійною, рішучою, наполегливою людиною;

4) ставити цілі перед собою, вміти їх досягти, долаючи страх, лінощі.

До виховання вольових якостей потрібно застосовувати правильні вимоги. Їхня форма може бути різною, але вимога мусить бути правильною (продуманою), зрозумілою для дитини (чіткою і короткою), посиленою, правильно висловленою і відповідним тоном, без крику¹⁸.

У індивідуально-типологічних особливостях ми розглянемо чотири типи темпераменту. Діти із сангвіністичним темпераментом швидкі, рухливі, збудливі.

До дітей холеричного темпераменту потрібно знайти правильний підхід при вихованні. Вони активні і наполегливі, а коли їм щось не підходить, то стають запальні, неслухняні.

Діти флегматичного характеру повільні, неохочі в спілкуванні, не беруться

¹⁶ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 162.

¹⁷ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 163.

¹⁸ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 163.

за справи, у яких потрібен рух, доручень уникають, ухиляються від конфліктів.

Діти з меланхолійним темпераментом сором'язливі, малоактивні, чутливі¹⁹.

1.1.5. Ігрова діяльність

Гра – це не тільки забава, а життєрадісна школа життя. Вона не тільки розвиває кмітливість, моторність, фантазію, а водночас вчить чесності, справедливості, ознайомлює з навколишнім світом²⁰.

Перехід від гри до навчання є серйозним переломним моментом у житті школяра, але це не означає, що гра має бути виключена з його життя. В навчанні молодших школярів використовуються ігрові дії. Гра і надалі продовжує розвиватися у житті дітей. Особливе місце в житті учня посідає сюжетно-рольова гра і молодшому шкільному віці вона стає змістовнішою. Рольова гра молодших учнів ґрунтується на взаємовідносинах у класному і шкільному колективі, на стосунках літературних та історичних героїв тощо. У рольовій грі діти розвивають свою творчу фантазію, самостійно тренуються в засвоєнні соціальних форм поведінки, навчаються звертати увагу на реальних і символічних учасників гри, набувають цінного досвіду, важливого для подальшого їхнього розвитку²¹.

«А. С. Макаренко писав: Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...»²².

1.1.6. Розвиток когнітивної сфери молодшого школяра

Дитина приходить до школи і з повністю сформованою системою відчуттів і ці відчуття і надалі розвиваються. Покращується гострота зору, хоча це в молодшому шкільному віці відбувається повільніше, ніж у підлітковому. Для розрізнення близьких і віддалених предметів у дітей вдосконалюється зір. Добре

¹⁹ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 164 -165.

²⁰ Петрушина Л. *Вчимося гратися//Початкова освіта* 24(2004), 3.

²¹ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 134.

²² А. Макаренко. *Методика виховної роботи*. Київ 1990, 145.

розвинений фонематичний слух молодших школярів. Зростає гострота слуху. Під час навчання та письма розвивається мовний слух.

Дівчатка краще сприймають кольори, ніж хлопчики. У процесі навчання учні вдосконалюють навички розрізнення різних відтінків кольорів. Розвиваються відчуття під час заняття малюванням, танцями, співами екскурсіями тощо. У дітей молодшого шкільного віку поверхове сприймання, вони бачать окремі деталі предмета, не вміють пов'язати у ціле, не помічають головного. Їхню увагу привертає усе велике та яскраве. Але з кожним роком сприймання стає кращим, повнішим. У сприйманні молодші школярі не вміють аналізувати та синтезувати. Діти помічають окремі явище, але не вміють їх поєднати. Також їхнє сприймання зв'язане з емоціями, зосереджує увагу на тому, що її зацікавлює. Тому на уроках вчитель застосовує яскравий наочний матеріал. Сприймання простору недостатньо розвинене у молодших школярів. Вони вчать на пам'ять міри довжини, висоти, але не мають правильного уявлення про віддаль²³.

Вдосконалюється в цьому віці сюжетна картинка сприймання. Коли дитина набуває досвіду та знань, дитина починає сприймати світ цілісно. В першому класі діти не можуть детально проаналізувати предмет. У другому – третьому класі описують його словесно. Слово – це основа довільного сприймання дітей²⁴.

1.1.7. Розвиток уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення молодшого школяра

В учнів молодшого шкільного віку провідною є мимовільна увага, але в процесі навчання розвивається і довільна. Коли дитина вчиться виправляти свої помилки, то довільна увага стає на першому місці. Розумові заняття мають чергуватись із художніми, для встановлення стійкості уваги. Добре, якщо у завданні, яке підготував вчитель, є декілька дій. Таке завдання вчить дітей розподіляти увагу. Дітям важко переходити від одного виду заняття до іншого, тобто не вміють швидко переключати свою увагу. Тому, в дітей цього віку у

²³ Терлецька. *Вікова психологія і психодіагностика*, 49.

²⁴ Терлецька. *Вікова психологія і психодіагностика*, 49.

навчанні враховується переключення, стійкість, розподіл та розвиток довільної уваги²⁵.

Увага в молодшого школяра недостатньо розвинена. Навіть щось незначне може відволікти дитину. Дослідник І. Зазимко вказав на 7 причин нестійкості уваги: 1. неуважність через перевтому; 2. неправильне дихання, через яке мозок не отримує достатню кількість кисню; 3. пасивність; 4. неправильне виховання; 5. вольові зусилля нерозвинені; 6. виховувати спостережливість; 7. привчати робити те, що знадобиться у житті²⁶.

Із розвитком пам'яті у молодших школярів інтенсивного розвитку набуває довільна пам'ять. Також активно формується логічна пам'ять, яка є важливим елементом у засвоєнні знань. Найважливіші прийоми, які дозволяють керувати пам'яттю є:

- повторення матеріалу;
- організування матеріалу (наприклад організувати слова за спільними ознаками);
- семантичне оброблення інформації (логічний висновок для відновлення подій);
- створення мислених образів (створюють уявний образ);
- пошук інформації в пам'яті²⁷.

Важливо, щоб діти заучували вірші напам'ять, спостерігали і розповідали побачене, це все сприяє розвитку пам'яті. Щораз покращується процес запам'ятовування навчального матеріалу, діти щораз краще завчовують і відтворюють інформацію.

У дітей молодшого шкільного віку відбувається процес переходу від простого комбінування уявлення до творчої уяви, у формуванні якої відіграють велику роль спеціальні знання. Уява зазнає постійних змін, уявлювальні образи стають щораз чіткішими, узагальненішими, яскравішими та у процесі навчання

²⁵ Савчин М. – Василенко Л. *Вікова психологія*, Київ 2005, 201-202.

²⁶ Гетьман Т. *Врахування індивідуальних особливостей уваги молодших школярів у навчальному процесі*. file:///D:/Download/Mnf_2012_8_19.pdf (09.12.2019).

²⁷ Савчин – Василенко. *Вікова психологія*, 183.

ці образи пов'язуються із конкретними завданнями²⁸.

Л.С. Виготський вивів закон, згідно якому уява знаходиться у залежності від різноманіття і багатства попереднього досвіду та багатства людини. Із цього закону випливає, що витвір уяви побудований на елементах середовища, яке є під впливом виховання і навчання. За даними психологічних досліджень, в учнів перших і других класів обмежена уява через брак знань, а подальших класах фантазія зростає, збільшується обсяг образів²⁹.

Розвиток мислення в учнів молодших класів проходить складний процес. Пізнавальна активність є особливістю психіки дитини. Своєю допитливістю дитина постійно пізнає навколишній світ і вчиться сприймати його у цілому. Через гру дитина встановлює причинно наслідкові зв'язки. Активна дитина ставить дуже багато різноманітних запитань. Вона мусить мати певну базу знань, щоб знайти відповідь на свої запитання. Щоб розв'язати задачу, дитина уявляє певну реальну ситуацію, яка діє в її уяві. Таке мислення, де керуються образами, називається наочно-образним і такий тип мислення є основним у молодшому шкільному віці.

З приходом до школи мислення дитини дещо егоцентричне, яке свідить про відсутність знань, через що дитина не може розв'язати проблемні ситуації. А під час навчання дитина вже починає мисленнєво співставляти факти, об'днуючи їх у цілісну картину. Ж. Піаже вказував, що мислення дитини характеризується «центацією» і несформованістю уявлень про постійні властивості речей³⁰.

В дітей молодшого шкільного віку формуються такі мислительні операції:

- аналіз – діти вчать мисленнєво розкладати ціле на частини;
- синтез – об'єднання частин у ціле на основі аналізу;
- порівняння – знаходити схожість або відмінність між предметами;
- абстрагування – виокремлення окремих ознак предмета;

²⁸ Савчин – Василенко. *Вікова психологія*, 206 – 207.

²⁹ Ястремська Н. *Розвиток уяви в учнів перших і других класів*.

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24071/1/Yastremska.pdf> (09.12.2019).

³⁰ Павелків Р. *Вікова психологія*, Київ 2015, 205.

- узагальнення – об'єднання предметів на основі якоїсь ознаки³¹.

З початком навчання у школярів формується грамотність, насамперед у читанні та письмі, а також удосконалюється усне мовлення, словниковий запас стає багатшим. Діти оволодівають як усним так і писемним мовленням, оволодіння яким починається з раннього дитинства і поступово удосконалюється. Формування грамотності читання і письма здійснюється за допомогою уваги, сприймання, пам'яті.

Чинники становлення грамотності:

- оточення (наявність книг, читання вголос батьками, ознайомлення із незрозумілими словами);
- мовленнєве середовище (наслідування мовлення батьків, спілкування з дорослими та однолітками);
- репрезентація (музика, танці, малювання);
- експерименти з писемним мовленням (написання листів);
- читання напам'ять³².

1.1.8. Розвиток загального інтелекту молодшого школяра

У початкових класах розумовий розвиток дітей виявляється у вдосконаленні здібностей, пришвидшенні темпу роботи. В кожній дитини по різному розвинені компоненти інтелекту. Формування інтелекту залежить від психічних процесів: способу запам'ятовування, поєднання слухового, зорового і дотикового сприймання, виправлення помилок, логічне мислення³³.

Розвиток інтелекту йде за такими напрямками:

- мова як засіб мислення. Діти повинні навчитись висловлювати думки вголос, процес розв'язання задач висловлювати вербально;
- поєднувати всі види мислення. Одночасно оперувати образами, поняттями, висловлювати судження;

³¹ Савчин – Василенко. *Вікова психологія*, 206 – 207.

³² Савчин – Василенко. *Вікова психологія*, 186 – 188.

³³ Савчин – Василенко. *Вікова психологія*, 188- 190.

- розділяти фази підготовчу і виконавчу. Підготовча фаза – це аналіз, а виконавча – реалізація. І перевірка результату³⁴.

У молодшому шкільному віці дитина розвивається, як психічно, так і особистісно.

1.2. Моральне виховання

Досліджуючи тему морального виховання, ми будемо використовувати опрацювання з теми розвитку молодшого шкільного віку. Тема морального виховання є менш досліджуваною, ніж тема розвитку молодшого шкільного віку. За основу про моральне виховання візьмемо підручники Н. Волокова «Педагогіка» та М. Фіцула «Педагогіка», оскільки в них більш детально подано тему морального виховання. Розглянемо поняття морального виховання, моральну свідомість, методи та прийоми виховання моральних цінностей, моральні знання та почуття, а також принципи моральної поведінки у виховній роботі.

1.2.1. Поняття морального виховання

«Моральне виховання – виховна діяльність школи, сім'ї з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки»³⁵. Моральне виховання починається у сім'ї, а його продовження відбувається у соціальній сфері, у якій перебуває особистість. Воно формує у дітей почуття любові, чесності, справедливості, скромності, правдивості і інших чеснот³⁶.

Із вступом у школу дитина стикається з моральними вимогами нормами та правилами. Моральне виховання характеризує поняття мораль, моральний ідеал, моральні переконання, моральні норми.

³⁴ Савчин – Василенко. *Вікова психологія*, с. 188 – 190.

³⁵ Волкова Н. *Педагогіка*, Київ 2017, 115.

³⁶ Волкова. *Педагогіка*, 115.

«Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми»³⁷. Мораль виконує такі функції: оціночну, пізнавальну і виховну, а складовими є свідомість, діяльність і відносини. Норми і принципи моралі – це система моралі. Моральна норма визначає обов'язки людини до навколишнього світу. Моральні норми першокласники успішно засвоюють, коли вчитель не тільки показує як їх виконувати, а стежить за виконанням і контролює дотримання правил. Успіх залежить чи підтримують його у цьому батьки.

Моральність – втілення людських переконань, почуттів, норм, ідеалів, принципів у житті. Моральні переконання – уявлення людини, як вона має діяти. Моральні почуття – реакція на різні ситуації, суб'єктивне ставлення до інших людей, до себе і до суспільства. Моральні якості – поведінка особистості³⁸.

1.2.2. Формування моральної свідомості

Особистість дитини формується, коли вона засвоює норм поведінки. Моральна свідомість – це норми і принципи поведінки, що врегульовують людські взаємини. Три етапи розвитку моральної свідомості: перший – доморальний, правила дитиною виконуються з егоїстичних уявлень, другий – конвенціональний – звертається увага на зовнішню поведінку, її норми, третій – автономний – орієнтація на внутрішні переконання. Щоб розуміти, що таке моральність, дитина повинна знати що таке добре, а що погано, розрізняти поняття добра і зла. Щоб стати моральною людиною, дитина повинна засвоїти елементарні норми моральності. Заборони і вказівки – це не моральність, моральні рішення і відповідальність мають бути індивідуальними. Кожну дію слід оцінювати окремо, відповідно до мотиву, контексту, наслідків, а не одразу казати, що добре, а що погано³⁹.

³⁷ Волкова. *Педагогіка*, 116.

³⁸ Волкова. *Педагогіка*, 116.

³⁹ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 359.

Моральні знання і закріплюються в системі поведінки і у моральних звичках. В поведінці набувається моральний досвід школяра, в розігруванні різних життєвих ситуацій.

«Звичка – автоматизована дія, виконання якої в певних умовах стало потребою»⁴⁰. На моральних звичках формується моральна поведінка. Коли дитина оволодіває моральними нормами, принципами, в неї виникають моральні переконання. Розвиток моральних переконань проявляється в діяльності особи.

1.2.3. Методи та прийоми виховання моральних цінностей

Виховання дітей здійснюється за допомогою методів та прийомів. Методи морального виховання є засобами формування моральної свідомості.

«Прийоми виховання – складова частина методу, що визначає шляхи реалізації вимог методів виховання»⁴¹. Основним прийомом, який використовує вчитель для організації діяльності дитини є завдання, яке має дитина прийняти внутрішньо.

Вихователь використовує методи і прийоми виховання, як інструменти у своїй діяльності. Засоби виховання – надбання культури: література, інтернет, телебачення, предмети мистецтва; виховна робота, її види та форми: гуртки, ігри, бесіди⁴².

«Методи виховання – шляхи і способи діяльності вихователів і вихованців з метою досягнення цілей.»⁴³. Традиційні методи використовують у вихованні моральних цінностей.

Класифікують методи по-різному. Розглянемо класифікацію методів російського вченого-педагога Віталія Сластьоніна:

- методи формування свідомості особистості: бесіди, лекції, методи дискусії, переконання, навіювання, приклад;

⁴⁰ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 360.

⁴¹ Волкова. *Педагогіка*, 127.

⁴² Волкова. *Педагогіка*, 127 – 128.

⁴³ Волкова. *Педагогіка*, 127.

- методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: педагогічна вимога, громадська думка, довір'я, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування;
- методи стимулювання діяльності і поведінки: гра, змагання, заохочення, покарання. Цей метод нижчерозглянемо детальніше;
- методи самовиховання: самопізнання, самооцінювання, саморегуляція⁴⁴.

Найвищою формою виховання є самовиховання і самовдосконалення.

Окремо можна виділити методи стимулювання діяльності та поведінки, які коригують, стимулюють і регулюють поведінку та діяльність вихованців⁴⁵. Гра, змагання, заохочення і покарання – ці методи розглянемо.

«Гра – один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними.»⁴⁶. За діяльністю дітей ігри поділяються на ігри-дозвілля(за власним бажанням) та ігри педагогічні (вирішення навчально-виховних завдань). Колективні ігри поділяються на ігри творчі(сюжетно-рольові, ігри-жарти, конструкторські) та ігри за правилами (рухові, спортивно-змагальні, настільні). При грі важливо залучати дітей не тільки до самої гри, а й до процесу її створення. Основними елементами гри є – розробка сценарію, розподіл ролей, виховні цілі⁴⁷.

Етапи гри:

- розповідь про гру, обговорення плану, апробація;
- розподіл ролей, можна за бажанням, можна колективним обговоренням;
- сюжетний план;
- проведення гри;
- підсумки⁴⁸.

⁴⁴ Волкова. *Педагогіка*, 128.

⁴⁵ Волкова. *Педагогіка*, 149.

⁴⁶ Волкова. *Педагогіка*, 150.

⁴⁷ Волкова. *Педагогіка*, 150.

⁴⁸ Волкова. *Педагогіка*, 150.

Психолого – педагогічні умови гри:

- творчий потенціал гри. Перевірити доцільність, з'ясувати показники особистості;
- місце, час, кількість учасників;
- комфортність і природність гри. Вона має бути тематична, бажана, доцільна, зручна;
- врахування вікових та анатомо-фізіологічних особливостей учасників;
- вплив гри на свідомість і емоції учасників;
- визначення місця керівника;
- права учасників гри⁴⁹.

«Змагання – природна схильність дітей до здорового суперництва й самоутвердження у колективі»⁵⁰. У змаганнях є як позитивні так і негативні емоції: радість, піднесеність, байдужість зневіра. Під час змагань дитина випробовує свої здібності, порівнює результати, відчуває заохочення, розвиває свій потенціал. Відчуває допомогу товаришів. Змагання є індивідуальні (олімпіади, конкурси власної творчості, спортивні змагання індивідуального типу) і колективні (футбол, баскетбол, художня самодіяльність)⁵¹.

«Заохочення – схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення»⁵². Заохочення зміцнює впевненість у своїх силах, підносить настрій, створює хороше самопочуття. Види заохочення: схвалення – коротка репліка, похвала – розгорнута оцінка, нагорода – значне заохочення, важливе доручення – виявляє довіру, авансування – застосовується до того, кого мало хвалять. Заохочення буде позитивним, якщо будь виконані умови:

- своєчасність похвали за позитивні зміни. Варто відзначати незначні перемоги учня і це буде стимулом для його кращої діяльності;
- об'єктивність заохочувального впливу. Похвала має бути заслужена успіхами;

⁴⁹ Волкова. *Педагогіка*, 151.

⁵⁰ Волкова. *Педагогіка*, 152.

⁵¹ Волкова. *Педагогіка*, 152.

⁵² Волкова. *Педагогіка*, 152.

- опора на громадську думку. Думка наставника має збігатись з думкою дітей;
- гласність. Оприлюднення результатів на кожному етапі;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей⁵³.

Молодший шкільний вік потребує більшого схвалення.

«Покарання – осуд недостойних дій та вчинків з метою їх припинення, запобігання у майбутньому.»⁵⁴. Покарання можна використовувати тільки як виховний засіб. Покарання в жодному випадку немає принижувати гідність, бо не дасть ніякого результату. На основі впливу на дитину є такі види покарань: покарання-вправлення (додаткове чергування), покарання-обмеження(тимчасова заборона), покарання-осуд (догана), покарання-умовність (обдумування вчинку), покарання-зміна ставлення (суворий тон, погляд). Покарання повинно викликати у дитини прагнення змінити поведінку, переживання, дисциплінованість, почуття провини, переживання⁵⁵.

1.2.4. Принципи моральної поведінки у виховній роботі. Специфіка позакласної виховної роботи, її форми

Виховна робота організована в позаурочний час - позакласна робота, спрямована на задоволення інтересів, потреб, запитів дітей. Основна умова добровільна участь. Завдання полягає розширення кругозору дітей, поглиблення і закріплення знань, встановлення інтересів до різноманітних галузей, розвитку індивідуальних здібностей, організація відпочинку та розваг⁵⁶.

Розглянемо такі принципи морального виховання:

- цілеспрямованість виховання на досягнення мети – всебічний розвиток школяра;
- зв'язок виховання з життям, тобто виховувати школяра для життя у суспільстві;

⁵³ Волкова. *Педагогіка*, 151.

⁵⁴ Волкова. *Педагогіка*, 154.

⁵⁵ Волкова. *Педагогіка*, 154.

⁵⁶ Фіцула М. *Педагогіка*, Київ 2002, 356.

- свідомість та поведінка у єдності в процесі виховання. Сформувати навичку хорошої поведінки набагато складніше, ніж виховати особистість;
- виховання працею, формування особистості залежить від їх діяльності, дитина повинна прагнути до активної діяльності;
- педагогічні явища та процеси та їх взаємозалежність, важливо, щоб була єдність виховання і самовиховання, враховувались індивідуальні особливості, єдність школи і сім'ї у вихованні;
- виховання у колективі. Завдяки спілкуванню учень стає особистістю і виховується творча особистість, коли схвалюється самодіяльність та ініціатива;
- поміркована вимогливість до особистості, єдина вимога до вихованців з боку вчителя, повага до їх думки, людяне ставлення;
- системність, послідовність і наступність, тобто виховний процес має мати системний характер;
- індивідуальний підхід до кожного учасника виховного процесу;
- єдина вимога школи, сім'ї та суспільства в цілому, яка оптимізує виховний процес⁵⁷.

В різних формах позакласної виховної роботи можна застосовувати дані принципи. Є три форми виховної роботи: масові, групові та індивідуальні.

У масовій виховній роботі діти беруть широку участь. До таких відносять: читацькі конференції (пропагується різна література, відбувається обговорення, бесіди, інсценізації), тематичні вечори (зустріч з відомими особистостями), різноманітні вікторини (важлива активність дітей у проведенні і підготовці).

До групових форм роботи відносять: політичні інформації (оглядові, тематичні, у них важлива достовірність, новизна), година класного керівника (дієвий спосіб формуванню у школярів моральної поведінки), гуртки художньої самодіяльності (діти проявляють свою творчість), робота з пресою (обговорення, огляд певної теми), випуск стінгазети (розподіл обов'язків: редактор,

⁵⁷ Попович І. *Формування моральних цінностей учнів у системі виховної роботи*. http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/33843/ (11.12.2019).

кореспондент, журналіст), підготовка телепередач (репортаж про цікаве з довколишнього життя), екскурсії та походи⁵⁸.

Необхідною умовою індивідуальні форми роботи є вивчення індивідуальних особливостей дітей, становлення довірливих стосунків. Така робота має бути систематичною, продуманою, виваженою, чітко спланованою. В індивідуальній роботі використовують колекціонування (яке розширює кругозір, формує пізнавальні інтереси, має позитивний вплив, виховує наполегливість) та позакласне читання (сприяє виробленню культури читання, формує читацькі інтереси). В такій роботі стимулюється інтерес учнів до знань, малювання, гри на музичних інструментах⁵⁹.

Якщо масові, групові та індивідуальні форми виховання пов'язані між собою, і доповнюють одна одну, то вони приносять ефективність для дітей.

1.2.5. Моральні знання та почуття

З розвитком моральних знань у дітей відбуваються позитивні зміни у їхньому мисленні. Аналіз, синтез, порівняння, узагальнення у молодших школярів ефективно формує моральну свідомість. До дітей цього віку необхідно застосовувати цілеспрямовану виховну роботу. Колективне читання і обговорення одна із форм, яка вчить аналізувати поведінку героїв, порівнювати моральну ситуацію з подібними життєвими ситуаціями. Також діти повинні навчитись адекватно оцінювати моральні вчинки, правильно сприймати ситуацію, розуміти мотиви. Важливо виховати вміння співпереживати, розуміти ситуацію з моральної сторони, сформувані особисте ставлення до моральних вчинків. А саме головне діяти відповідно до моральних норм⁶⁰.

Моральні знання у школярів формують:

- моральну ситуацію сприймати правильно;
- вміння дати адекватну оцінку;

⁵⁸ Фіцула. *Педагогіка*, 357 – 362.

⁵⁹ Фіцула. *Педагогіка*, 363 – 365.

⁶⁰ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 385.

- вміння співчувати, співпереживати;
- вміння визначати мотиви;
- особистісне ставлення;
- вміння діяти правильно, відповідно до моральних знань.

Моральні почуття, які сформовані у молодших школярів сприяють їхньому розвитку. Моральні переконання – стимул до моральної поведінки і це основне завдання виховної роботи. У роботі з дітьми слід використовувати форми роботи для розвитку самостійності, відповідальності за свої вчинки, самооцінки. Діти мають бути включені у різні види роботи⁶¹.

Моральне почуття формується з допомогою виховної роботи, заохочення до правильної поведінки, правильних мотивів. Навчити молодших школярів врегульовувати свою поведінку, керувати емоціями. Ефективним розвитком є формування оцінних ставлень, які є важливою умовою морального досвіду. Оцінні ставлення є важливим фактором розвитку моральних почуттів, самосвідомості, набуття морального досвіду⁶².

1.2.6. Переваги християнської моралі, як пріоритетного виду виховання

Усі християни, які називаються дітьми Божими, мають право на християнське виховання. Воно спрямоване на те, щоб охрещені змогли більш усвідомити дар віри, навчились у душі і правді поклонятися Богу-Отцю і до вимог нової людини провадити своє життя⁶³.

Християнське виховання має на меті допомогти дитині встояти перед спокусами, знайти правильний шлях у житті. Дитина повинна чітко розуміти поняття добра і зла. Першими вихователями звісно ж є батьки⁶⁴.

⁶¹ Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 385 – 386.

⁶² Скрипченко. *Вікова та педагогічна психологія*, 387.

⁶³ Декларація про християнське виховання, www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/ (30.11.2019).

⁶⁴ Яворський А. *Про користь християнського виховання в ранньому віці*//www.mgarsky-monastery.org/kolokol.php?id=2384 (30.11.2019).

Святий Іоанн Златоуст до християнських батьків так говорив про їхню відповідальність:

«виховати серце дітей в чесноті і благочесті — священний обов'язок, який не можна переступити, не зробившись винним у духовному вбивстві дітей. [...] Існують батьки, які не жалкують нічого, щоб доставити дітям задоволення; а щоб діти їх були християнами — до цього батькам мало потреби.»⁶⁵.

Виховувати дітей слід з найменшого віку. Душа дитини у віці 6-7 років як пластилін, з якого можна виліпити особистість.

Батьки з раннього віку повинні навчити дітей любити і шанувати Бога, а також любити людей, які є навколо неї. У своїй сім'ї діти бачать приклад правильної людської спільноти та Церкви і через сім'ю долучаються до суспільства і до християнського світу. Батьки повинні усвідомити, що важливою є велика сім'я для розвитку народу Божого. Християнським вихованням повинно також займатись суспільство, завданням якого є впорядкувати те, що потрібне для суспільного блага⁶⁶.

Виховання – унікальний процес, у якому вихователь ніби «народжує» духовну особистість. Справжнім апостольством можна вважати виховання дітей. Виховуючи дітей батьки прищеплюють любов до Бога, стають учасниками Його способу навчання, через Вічне Слово Отця. Діти повинні усвідомити, що бути людиною – це бути дитиною Божою. Бог ставши людиною показав справжнє людське виховання. Божя педагогіка виховує через Христа, спрямована, як до окремих осіб, так і до сімей загалом. Наше спасіння є основою християнського виховання, яке є вихованням людськості⁶⁷.

Церква відіграє важливу роль у сфері виховання, а й сприяє усьому процесу виховання. Сім'я має завдання виховувати у Церкві, брати участь у її житті та місії. Через релігійне виховання і катехизацію дітей у сім'я стає об'єктом евангелізації та апостольства у Церкві. Якщо вихованням дітей займається школа

⁶⁵ Яворський. *Про користь християнського виховання в ранньому віці*.

⁶⁶ Декларація про християнське виховання.

⁶⁷ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді та любові. Вибрані документи церкви про католицьку школу, виховання, освіти*, Львів 2017, 195 – 197.

або церковна інституція, то батьки не повинні стояти осторонь, а постійно виконувати свою виховну роль⁶⁸.

Весь виховний процес побудований на любові. Євангеліє любові живить людську сім'ю. У вихованні людина проходить через страждання і розчарування, і навіть любов постійно випробовується. Щоб подолати будь які перешкоди потрібне джерело духовної сили і таким джерелом є «Досконала Любов». Виховання повністю залежить від любові і вносить свою частку до її розвитку⁶⁹

Християнська мораль пов'язана з усіма сферами людського життя і її виховна робота має бути невід'ємною частиною сім'ї, школи і суспільства. Християнське виховання розпочинається у родині, продовжується у шкільних позакласних заняттях, воно має бути постійним і систематичним. Християнське виховання має бути поєднане з педагогікою і психологією, відповідно до мети, принципів і вимог позакласної виховної роботи.

Можна виділити такі принципи християнської моралі:

- вільний вибір виду роботи чи способу отримання нових знань. Вихователь повинен створити такі умови, щоб дитина могла вибирати. Сам Господь Бог нічого не нав'язує людині, а дає свободну волю у виборі.
- самодіяльність, ініціативність. Якщо організовується якийсь захід, то діти повинні думати, що це виникло від їхніх ідей⁷⁰.

Метою позаурочної виховної роботи з християнської моралі є:

- формувати навички і переконання;
- поглибити отримані знання;
- навчити навичок поведінки, які відносяться до християнської моралі;
- тільки Ісус Христос є справжнім прикладом для наслідування;
- релігійний настрій повинен бути у всіх сферах виховної роботи;
- формувати практичні навички самоусвідомлення;

⁶⁸ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді і любові*, 198 – 199.

⁶⁹ Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ. *Виховувати у свободі, правді і любові*, 199.

⁷⁰ Лахман Н. *Духовно-моральне виховання старших підлітків на принципах християнської моралі в позаурочній роботі загальноосвітньої школи*. https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2008/2008_2_13.pdf (02.12.2019).

- вважати на вікові особливості дітей;
- життєвий досвід поєднаний з принципами християнської моралі;
- дозвілля має проходити у найрізноманітніших формах;
- навчити здійснювати правильний моральний вибір;
- залучити до виховної роботи з християнської моралі батьків, учителів і громадськість⁷¹.

Християнське виховання має зовнішній вплив на формування особистості, стимулює вихованців до самовдосконалення. Християнське виховання відрізняється від звичайного виховання цілеспрямованістю, тісний зв'язок між вихованцем і вихователем. Виховна дія залежить великою мірою від закладеного виховання з дому. Моральне християнське виховання формує цілісну особистість. Внутрішня поведінка дитини регулюється моральними нормами виховання. Християнські принципи, які засвоює дитина у процесі виховання, стають основою у для самовдосконалення особистості. Християнське виховання має бути доступне, мати конкретний зміст християнських принципів виховання, відповідний спосіб впливу на розвиток школяра, його зміст має відповідати психологічним особливостям школяра. Всі процеси такого виховання мають виступати у нерозривному зв'язку⁷².

⁷¹ Лахман . *Духовно-моральне виховання старших підлітків на принципах християнської моралі в позаурочній роботі загальноосвітньої школи.*

⁷² Лахман . *Духовно-моральне виховання старших підлітків на принципах християнської моралі в позаурочній роботі загальноосвітньої школи.*

РОЗДІЛ 2

ДОЗВІЛЛЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У другому розділі ми розглянемо, як дозвілля впливає на дітей. Спочатку потрібно зрозуміти, що таке дозвілля, його функції, принципи, ознаки, форми, види та типи. Це нам дасть змогу орієнтуватись у понятті дозвілля, коли будемо говорити про його вплив на дитину. Також розглянемо у якому середовищі дитина молодшого шкільного віку проводить дозвілля.

2.1. Поняття дозвілля

Дозвілля є важливою частиною життя дітей та пов'язане із численними процесами, що відбуваються з особистістю. Добре організоване дозвілля є запорукою всебічно розвиненої особистості, адже сприяє розвитку комунікативних навичок, налагоджує особистісну взаємодію.

Наука, що вивчає дозвіллеві процеси, життєдіяльність людини та її відносини у сфері вільного часу називається дозвіллезнавство¹.

Дозвіллезнавство пов'язане із чималою кількістю наук, зокрема: педагогікою, психологією, філософією, соціологією, економікою, географією, теологією, екологією, медициною і т.д. З другої половини ХХ ст., дозвіллезнавство виокремлюється як окрема галузь науки. Дозвілля виступає предметом вивчення дозвіллезнавства.

Дозвілля є цілою сферою людської життєдіяльності та охоплює велику кількість процесів. Характер та вид дозвілля людина обирає під впливом чималої

¹ Бочелюк В. – Бочелюк В. *Дозвіллезнавство*. Київ 2006, 4.

кількості чинників, зокрема від розуміння сутності дозвілля, тому слід розглянути деякі концепції дозвілля:

- дозвілля як складова часового простору – дозвілля розглядається як кількісна складова часового простору, що входить до позаробочого періоду, характеризується різними видами життєдіяльності людини які не входять до обов'язкових;
- дозвілля як окремий вид життєдіяльності – це поєднання різних видів діяльності чи бездіяльності, що в свою чергу приносять людині задоволення, відновлення психічних та фізичних сил;
- дозвілля як психологічний стан – згідно даної концепції дозвілля – це лише ті види діяльності людини, які приносять позитивні емоції;
- дозвілля як рекреація – теорія розкриває сприйняття людиною дозвілля лише як процес віднови фізичних сил шляхом задоволення своїх базових потреб для відновлення функцій організму та його врівноваження;
- дозвілля як задоволення – свідомий та цілеспрямований вибір людини таких видів діяльності, які приносять задоволення та позитивні емоції не зважаючи на їх користь;
- дозвілля як відновлення сил – комплексний підхід віднови та регенерації фізичних та духовних сил людини;
- дозвілля як стан буття – сукупність різних видів діяльності за допомогою яких людина розвиває свої здібності та задатки, само реалізується;
- дозвілля як соціальна стратифікація – вибір та проведення дозвіллевої діяльності, змістове наповнення безпосередньо залежить від соціального класу особистості;
- інтеграційна концепція – всі процеси людської життєдіяльності взаємопов'язані із дозвіллям та несуть його потенціал, це означає, що людина у всіх видах діяльності може саморозвиватись, самовдосконалюватись, відновлюватись, як фізично так і духовно. Дана

концепція не виділяє одного критерію, а максимально об'єднує чимало критеріїв задля комплексного підходу².

Отримання задоволення, розваги та відпочинок, урізноманітнення життя – це фундаментальні ознаки дозвілля.

Дозвілля – вільний від праці час³. Поняття дозвілля по різному висловлювали зарубіжні вчені: синонім прогресу і лібералізації (Дюмазедьє Ж., Проновост Ж., Сю Р.); соціальна цінність, необхідна умова для всебічного розвитку особистості (Андерсен Н., О'Брай-ен Т., Картер М. Дж., Мелвін М. К., Рей С.); сенс життя, загальнолюдська цінність (Каплан М., Урден К.); можливість для отримання задоволення (Краус Р., Харінгтон М.); сучасне втілення свободи (Волпічеллі Д.); компенсаційний засіб (Майо Е., Фрідман Ж.), діяльність заради самої себе, а не якоїсь іншої мети (Келлі Дж.)⁴.

У словнику-довіднику соціального працівника дозвілля виступає, як: синонім поняття "вільний час"; сукупність видів діяльності, призначених для задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб людей у вільний час. У вузькому значенні слова під ним розуміється відпочинок і розваги: відвідування установ культури і масових видовищ, ігри, танці, читання тощо. У широкому значенні в дозвілля включають також творчу, любительську діяльність, заняття фізкультурою і спортом⁵. У вище згаданих визначеннях акцентується увага на тому, що дозвілля та вільний час є синонімами, проте дозвілля часто виступає змістовою частиною вільного часу, відповідно, вільний час є характеристикою часового проміжку та ширше поняття, яке включає в себе дозвілля.

Ось як деякі вчені давали визначення дозвілля:

- Г. Панова, дозвілля – «це заняття людини у вільний час як особлива потреба і цінність, яка реалізується у сферах обслуговування: в культурі –

² Бочелюк – Бочелюк. *Дозвіллезнавство*, 3-4.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ 2004, 312.

⁴ Петрова І. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, Київ 2005, 3.

⁵ Кизименко Л. *Словник-довідник соціального працівника*, //ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html#e. (11.11.2019).

фільми, читання, вистави; відносно здоров'я – відпочинок, фізичні заняття; спілкування; діяльність у взаємодії і самоцілі»⁶.

- В. Воловик, «дозвілля – часовий період, звільнений від обов'язкових і непорушних справ. Проте, це не означає, що дозвілля реалізується бездіяльно»⁷.

- Н. Цимбалюк констатує, що «дозвілля виступає соціокультурним резонатором змін загальної соціальної системи і всіх підсистем суспільства і є певним відображенням можливостей його розвитку, виявленням його життєдіяльності»⁸.

Церква також вказує на важливість дозвілля, на відпочинок. З книги Буття ми бачимо, що відпочинок відповідає волі самого Бога.

Чимало про феномен дозвілля писали видатні українські педагоги, зокрема В. Сухомлинський. Він вважав, що проблема вільного часу найважливіша для інтелектуального виховання і всебічного розвитку. Вільний час потрібен як чисте повітря. Потрібно навчитись користуватись вільним часом дітей, щоб цікаве, що вражає дитину було водночас потрібним. Створити вільний час – це не значить дати дитині можливість робити, що вона бажає. Навчитись користуватись вільним часом можна організацією, показом, працею. В. Сухомлинський дає безцінні поради, щодо організації дозвілля, які є актуальними і на даний час :

- орієнтація на задоволення потреб;
- виявлення талантів та здібностей;
- індивідуально-орієнтований підхід;
- створення довірливих відносин та виховання в них;
- організація позашкільної роботи;
- базувати свою діяльність виходячи із дитячих, юнацьких зацікавлень⁹.

⁶ Кизименко. Словник-довідник соціального працівника.

⁷ Кизименко. Словник-довідник соціального працівника.

⁸ Кизименко Л. Словник-довідник соціального працівника.

⁹ Сухомлинський В. О. *Вибрані твори. В 5-ти томах.* — Т.2. — Київ 1976, 492- 494.

2.2. Функції, принципи, ознаки та форми дозвілля

Вільний час є цілісний, коли використовується для розвитку особистості. Вільний час призначений, щоб дитина могла розкрити себе, проявити свої здібності.

Можна виділити такі ознаки дозвілля:

- свободу вибору дозвіллевої діяльності, свободу від обов'язків (цю ознаку можна виділити як головну);
- добровільну участь в дозвілєвій діяльності;
- бажання отримати радість та задоволення;
- самодостатність та самоцінність;
- компенсаційність дозвілля¹⁰.

Вище наведений список можна доповнити наступними ознаками/принципами, що виділяє І. Петрова :

- свободу вибору дозвіллевої діяльності, свободу від обов'язків (незалежно від своїх функціональних обов'язків, що покладаються на особистість різними інституціями дозвілля передбачає звільнення людини від них, а також суттєво інші види діяльності від господарської, навчальної, політичної тощо);
- бажання отримати радість та задоволення (у дозвілєвій діяльності змінюються ролі особистості, тобто характерними ознаками є отримання задоволення, відпочинку та урізноманітнення видів діяльності не прив'язуючи особистість до ролей, які вона виконує у повсякденному житті);
- самодостатність та самоцінність (власне усвідомлення потреби та надання цінностей діяльності, яка здійснюється поза межами обов'язкової);
- компенсаційність дозвілля (можливість задовольнити свої потреби, самоствердитись чи самореалізуватись, розвинути творчий потенціал у різних сферах, відмінних від тих, що часто використовуються людиною)¹¹.

¹⁰ Петрова. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, 4.

¹¹ Петрова. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, 18 – 19.

У перекладі з латинської мови слово "функція" означає роль, сферу діяльності, коло обов'язків, призначення. Багатогранність дозвіллевого процесу базується на чималій кількості різних видів та форм дозвіллевої діяльності, такий широкий спектр характеризується багатофункціональністю, тому слід розглянути основні функції дозвілля:

- рекреаційна функція спрямована на зняття перевтоми, відтворення фізичних, емоційних сил, зміцнення здоров'я шляхом здійснення дозвіллевим об'єднанням ігрових, оздоровчих, розважальних, спортивних, туристично-екскурсійних програм. Мета цієї функції сприяти відпочинку. Рекреаційна функція виявляється у концертах, спортивних змаганнях, туристичних заходах;
- комунікативна розширює можливості спілкування, знаходження нових друзів. Це можуть бути такі форми, як дискусії, розважальні програми, вечори відпочинку;
- соціальна функція сприяє віднайденню змісту свого існування, дозволяє самоідентифікуватись. Ця функція особливо впливає на соціально розчарованих особистостей, духовно принижених;
- творча функція спрямована на виявлення творчого потенціалу. Ця функція забезпечує самовдосконалення особистості у вільний час. Тут важливі такі форми дозвілля, як виставки, концерти, гуртки, фестивалі;
- пізнавальна функція задовільняє потреби в набутті нових знань, духовного збагачення особистості;
- ціннісно-орієнтаційна функція формує ціннісні уявлення особистості, переконання, мотиви, виявляється у ставленні до інших людей та до самого себе. Ця функція використовує досвід сімейного, релігійного та шкільного виховання. Ціннісно-орієнтаційна функція спрямована на формування певних суджень та поглядів;
- виховна функція впливає на розвиток особистісних ідеалів. Кожна дозвіллева організація реалізує виховну функцію відповідно до особливостей своїх відвідувачів, їх інтересів та побажань.

Функції дозвілля окреслюють головні напрями дозвіллевої діяльності, конкретизують завдання, вказують на соціальну значимість¹².

Принципи та функції дозвілля змінюються відповідно до культурно-історичних умов і залежать від ідеологічних, політичних та економічних чинників конкретної держави¹³.

Форми проведення дозвілля найрізноманітніші. Вчені нараховують їх біля 300 видів. Ми перелічимо тільки деякі. Можуть бути самостійні чи організовані, залежать від рівня розвитку, техніки, культури. Найважливішими формами дозвілля є перегляд телепередач, кінофільмів, читання, відвідування спектаклів та концертів, а також можна додати колекціонування, заняття хореографією, поезією, живописом, фотографією, фізкультурою та спортом, туризмом та багато інших¹⁴.

2.3. Типи і види дозвілля

Зважаючи на багатогранність та різноманітність дозвіллевої діяльності варто розглянути класифікацію видів дозвілля за наступними ознаками:

- видом активності (відповідно до особливостей особистості та її вподобань здійснюється вибір виду активності, який є більш притаманним для людини) – активне, неактивне;

- періодичністю (беручи до уваги різні впливи та діяльність людини, робиться вибір частоти та змісту дозвілля, зважаючи на всі фактори) – щоденне, щотижневе, святкове, дозвілля під час відпустки, або особливих нагод;

- тривалістю (відповідно до зайнятості особистості та фінансової спроможності тощо, здійснюється вибір часового проміжку відведеного для дозвіллевої діяльності) – короткочасне, довготривале, епізодичне;

- напрямами діяльності (враховуючи особисті вподобання та виходячи із можливостей особистості здійснюється вибір напрямку дозвіллевої діяльності) –

¹² Петрова. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, 15-17.

¹³ Петрова. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, 19.

¹⁴ Паскаль О. *Соціальна робота у сфері дозвілля*, Одеса 2007, 13 – 14.

творче, рекреаційне, культурне, спортивне, декоративно-прикладне, туристичне¹⁵.

Існує поділ дозвілля на типи, що було створено зарубіжними науковцями: культурне, освітньо-зорієнтоване, розважальне, «одомашнене» (поєднання праці та відпочинку в домашніх умовах), дозвілля з творчим напрямом, інтерактивне, дозвілля на свіжому повітрі, трудова праця у вільний час¹⁶.

2.4. Середовище проведення дозвілля дітей молодшого шкільного віку

2.4.1. Родинне дозвілля

Родинне дозвілля є важливим у розвитку дитини і характеризується пізнавальною, естетичною, культурною спрямованістю. Таке дозвілля зближує дітей та батьків, дає можливість поспостерігати за своєю дитиною у природі, у грі, у праці, формує творчі здібності дитини, збільшує зацікавленість батьків дитиною, зменшує негативний вплив на дитину навколишнього середовища. Добре організоване сімейне дозвілля – це збагачення духовного світу як дітей так і батьків, можливість разом з дітьми займатися спортом, малюванням, колекціонуванням, переглядом мультфільмів, комп'ютерними іграми. Важливим аспектом є спільна гра. У грі дитина розвивається, пізнає навколишній світ, приміряє на себе різноманітні ролі. Батьки мають завжди бути на поготові, щоб включитися у гру. Через спільні ігри встановлюється контакт, батьки можуть керувати поведінкою виховувати слухняність. Корисним у родинному дозвіллі є також відвідування музеїв та виставок, через яке у дітей розвиваються естетичні смаки. Чудовою традицією є також спільне читання книг та обговорення прочитаного.

У родинному дозвіллі важливий час проведення разом: по-перше – це енергообмін (у сім'ї ми ділимося позитивними емоціями, підтримуємо один

¹⁵ Петрова. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, 19.

¹⁶ Петрова. *Дозвілля в зарубіжних країнах*, 8.

одного), по-друге – тілесний контакт (обійми заспокоюють і дають впевненість у захисті), по-третє – інтелектуальний обмін (передавання своїх знань), по-четверте – це чудовий засіб у боротьбі з проблемами, стресами, труднощами. Таке дозвілля має приносити задоволення кожному члену сім'ї¹⁷.

Культура дозвілля у сім'ї залежить від таких чинників: економічного стану суспільства і його атмосфери, у якій сфері працюють батьки, комплектності сім'ї, сільська чи міська зона, чи є бабусі дідусі, традицій, звичаїв, цілей та бажань. В родинному дозвіллі важливим є як батьківські настанови, так і особистий приклад, атмосфера у сім'ї, любов, взаємоповага, турбота один про одного.

2.4.2. Шкільне дозвілля

Основне завдання школи – навчити дитину. Але школі дитина має також і відпочивати. Цьому сприяють різні види дозвілля.

В школі використовують різноманітні форми проведення дозвілля:

- читацькі конференції – засіб, який пропагує художню літературу, покращує розуміння твору. Учні початкових класів повинні висловлювати своє ставлення до прочитаного твору. Під час таких конференцій в учнів розвиваються естетичні почуття;
- обговорення книг. Учні виступають з доповідями висловлення власної думки, інсценізація твору;
- усний журнал. Поєднання слова з художніми та образними засобами. Він має інформаційно-пізнавальний характер;
- зустрічі з відомими людьми. Метою може бути розвиток моральних громадянських цінностей;
- походи – зібрані матеріали діти оформляють у альбоми;
- екскурсії – спостереження за предметами та явищами в природних умовах;

¹⁷ Гольцберг К. *Правила сімейного дозвілля*. //dt.ua/family/pravila-simeynogo-dozvillya_.html (26.11.2019).

- навчальна екскурсія – відрізняється від звичайної, що діти вивчають тему поза школою. Вони враховані у навчальні плани;
- виставки. Представлені досягнення дітей на уроках праці, образотворчого мистецтва;
- масові свята – де беруть участь учні всієї школи;
- свята – присвячені подіям, датам, виконують розважальну функцію відпочинку;
- конкурси та олімпіади – виявлення талантів та розвитку здібностей;
- фестивалі – показ досягнень у творчій діяльності;
- тематичні ранки – посідають важливе місце. Присвячені пам'ятним датам, військово патріотичні, суспільно-політичні. Важливість те, що учні самі його проводять¹⁸.

Також існують нетрадиційні форми виховання у шкільному просторі. Вони мають нетрадиційну форму та структуру, не сковують навчальний процес, вносять різноманітність, піднімають настрій, спільна діяльність хлопців і дівчат. Одним із таких видів є виховний тренінг, який залучає школярів до духовних цінностей, де є партнерські взаємини, спільне прагнення до нових знань. Ще до інноваційних форм відносяться родинні виховні заходи, “чарівний стілець”, презентація світу, відкритий лист, п'ять хвилин з мистецтвом, захист проекту (проект-мрія), корзина грецьких горіхів, театр-експромт, час тихого читання, дискусійні качелі, вільна розмова, конверт дружніх питань, “сократівська бесіда” та інші. У нетрадиційних формах виховується особистість цікава та неординарна¹⁹.

2.4.3. Церковне дозвілля

Тему церковного дозвілля розглянемо на основі церкві Святого Миколая села Чишки, Пустомитівського району, Львівської області. При церкві діє

¹⁸ Червінська І. *Методика виховної роботи в початковій школі : теорія й практика. Навчально-методичний комплекс. – Частина 1. Опорні конспекти лекцій для студентів вищих навчальних закладів* [PDF]. Івано-Франківськ 2013, 122 – 126.

¹⁹ Червінська. *Методика виховної роботи в початковій школі : теорія й практика, 136 – 140.*

катехитична школа святого Миколая, Учні цієї катехитичної школи мають можливість брати участь у різноманітних подіях: вертепи, постановки Хресної Дороги, гаївки, театральні постановки на честь різноманітних Святих, відвідування музеїв, театрів, походи в кіно, спільні пікніки тощо. Від церкви часто організуються поїздки та прощі для дітей, які ходять у катехитичну школу. Також кожного літа при цій самій церкві організуються для дітей всього села двотижневі «Веселі канікули з Богом», на яких діти можуть весело провести час, а також більше дізнатися про Бога й Його важливе місце в їхньому житті.

РОЗДІЛ 3

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МЕТОДАМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

3.1. Методи організації культурно-дозвіллевої діяльності школярів

Сучасні методи культурно-дозвіллевої діяльності враховують потреби суспільства у вдосконаленні відносин, розвиток здібностей. Розглянемо такі методи:

- Метод театралізації. Через театралізацію діти ознайомлюються з різноманітними сюжетами життя. Цей метод реалізується через спілкування, обряди, ритуали, дозволяє взяти дитині на себе певну соціальну роль.
- Метод рівноправного духовного контакту. Керівники груп, соціальні працівники, учні перебувають «на рівних», все спілкування йде на демократичному та гуманізованому спілкуванні.
- Метод змагання. Ми його вже згадували, як метод виховання. Із сторони дозвілля цей метод стимулює до пошуку, відкриттів та перемоги над собою.
- Метод гри та ігрового тренінгу. Також згадували, як метод виховання. У дозвіллі га самостійний і дуже важливий вид діяльності. Гра розкриває творчий потенціал, розкриває організаторські здібності, виявляє інтелектуальні сили.
- Метод ситуації. Вихователь створює таку ситуацію, щоб вона виховувала особистість.
- Імпровізація – дія, яку не готують заздалегідь, а проходить експромтом. Імпровізація стимулює творче зусилля, базується на наслідуванні¹.

¹Брайко Н. *Інноваційні методи та форми організації дозвілля учнівської молоді.*
[//osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/37216/](https://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/37216/) (26.11. 2019).

3.2. Фізичне виховання у дозвіллі

Через виховний вплив можна сформувати навички здорового способу життя, у якому створюються умови для розвитку особистості, забезпечується біологічний потенціал життєдіяльності організму, сприяє високому рівневі соціальної активності. Учні набувають умінь і навичок здорового способу життя. Інтергративні явища формують вміння і навички здорового способу життя. Вміння конкретизуються до різних складників здоров'я, несуть навантаження фізичне, соціальне, психологічне, моральне. Через набуті вміння дитина застосовує певні знання, зміцнюючи їх через практичну діяльність. У процесі тренувань, вміння вдосконалюються, і діяльність стає досконалішою.

Теоретичні знання про зміцнення і збереження здоров'я не є основою вміння, дитина знає правила здорового способу життя, але не вміє їх застосувати на практиці. Тільки після самостійного виконання оздоровчої роботи дитина буде використовувати правила постійно і без помилок. Є кілька стадій формування вмінь: ознайомлення з умінням, оволодіння ним, самостійне виконання. Так само і проходить оволодіння здоровим способом життя: вияв зацікавленості до виконання оздоровчих дій, самостійне застосування набутих знань і нарешті тренування і закріплення. Поступово вміння переходять у навички шляхом постійних вправ².

Навичка – це дія яка доведена до автоматизму. Формуються навички шляхом роз'яснення і допомоги дітям у засвоєнні правил, прийомів, удосконалення і координація окремих дій, через виконання вправ, повторення досягається автоматизація, набуваються міцні навички. Уміння і навички спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я особистості, дають змогу підтримувати своє здоров'я на належному рівні. Уміння і навички лежать в основі здорового розвитку дитини, допомагають вирішувати повсякденні проблеми, пов'язані із збереженням фізичного, психічного, та духовного здоров'я. У різних складових здоров'я конкретизовуються уміння та навички.

² Івашковський В. та ін. *Фізичне виховання учнів початкових класів у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів*, Кіровоград 2014, 35-41.

Фізичному здоров'ю сприяють такі навички, як фізкультурно-оздоровчі (правильна постава, профілактика захворювань), санітарно-гігієнічні (догляд за тілом, режим навчання, загартовування), культура харчування (режим харчування, раціон, культура споживання). У соціальному благополуччі важлива безконфліктна поведінка зі сторони дитини, вміння спілкуватися. Духовно-моральному здоров'ю важливі такі уміння і навички, як моральна поведінка, ціннісна орієнтація, дотривання загальнолюдських цінностей. На уроках діти поглиблюють свої знання про здоров'я, здоровий спосіб життя, засоби взаємодії з іншими людьми. В позаурочній діяльності вчать дотримуватися режиму дня, вивчають рухливі ігри, під час занять у спортивних секціях мають можливість зміцнити здоров'я, зняти втому набути корисних навичок. Важливо, щоб навчальний процес чергувався з елементами рухової активності. Тому таким важливим елементом є проведення фізкультхвилинок на уроках, організація рухливих ігор на перервах³.

Діти молодшого шкільного віку вчать керувати своєю поведінкою. Беручи участь у різних видах оздоровчої діяльності, діти формують і відпрацьовують уміння і навички здорового способу життя. А саме фізичні вправи є основою здорового способу життя. Позакласна робота з фізичного виховання є однією з найважливіших форм проведення активного дозвілля учнями молодших класів, яка сприяє організації здорового способу життя, формуванню життєвої позиції. Під час фізичних занять у позашкільний час учні зміцнюють здоров'я, вдосконалюють фізичні якості, загартовують організм. Назвемо причини чому фізичне дозвілля таке важливе для дітей:

- емоційний стан покращується під час фізичних занять;
- фізичне заняття – запорука міцного сну;
- розвиває впевненість у собі;
- дитина стає прикладом для наслідування;
- діти стають більш організованішими і дисциплінованішими;

³Івашковський. *Фізичне виховання учнів початкових класів у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів*, 35-41.

- зміцнюється імунітет;
- фізичні вправи підтримують опорно-рухову систему;
- стимулює роботу серця.

3.3. Ігрова діяльність у дозвіллі

Ігрова діяльність – вид рухливої діяльності, завдяки якій молодший школяр здобуває знання і норми спілкування, характеризується впливом на формування та розвиток особистості. Через ігрову діяльність відбувається перетворення психічних процесів, розвиваються соціальні якості, моделюється поведінка, вдосконалюється самостійність. Найкраще реалізувати ігрову діяльність у невеликих групах, п'ять-шість учнів, бо це найкращий спосіб виявити свої знання, вміння та навички. У такій групі легше взаємодіяти, легше досягти мети та зацікавитись хто чим займається у групі. Дитина вчиться оцінювати свої можливості, відбувається зміцнення оволодіння цінностями. Діти також вчать поважати думки один одних, співпрацювати, взаємодіяти. Завдяки ігровій діяльності між дітьми встановлюються доброзичливі відносини, які діти переносять на колектив в цілому⁴.

У грі дитина готується до реалій життя. За допомогою гри можна змодельовати життєву ситуацію, створюються відповідні умови, за допомогою яких дитина може виявити свої індивідуальні якості, апробується моральна самосвідомість: совість, гідність, свобода. Дитина повинна знати правила гри і їх не порушувати, бо саме правила формують моделі соціальної поведінки.

Під час ігрової діяльності формуються довільні психічні процеси, дитина зосереджується на сюжеті, дійових особах. Ігрова ситуація впливає на мислення, розвиває рефлексію. Під час гри дитина набуває нових знань, саморозвивається, самовдосконалюється, вона виробляє нові форми спілкування⁵.

⁴ Роговець О. *Ігрова діяльність як метод виховання моральної самосвідомості молодших школярів (1–2 класи) у позаурочній діяльності*. ЗМІ // *Рідна школа 5-6* (травень-червень 2015) 59-60.

⁵ Роговець. *Ігрова діяльність як метод виховання моральної самосвідомості молодших школярів (1–2 класи) у позаурочній діяльності* ЗМІ, 60.

Ігрова діяльність має провідну роль серед методів виховання моральної свідомості. Під час гри діти вивчають правила взаємодії особин, правила співпраці з однолітками, починають розуміти себе та інших, враховують потреби не тільки свої, ай однолітків, усвідомлюють поняття свободи, совісті, відповідальності та приймають на себе моделі моральної поведінки⁶.

3.4. Екскурсія, як виховний процес у дозвіллі

Екскурсія є невід'ємною частиною виховного процесу. Під час екскурсії створюється умова, яка наближена до реального життя. Слово «екскурсія» походить від латинського «excursio» - поїздка. На початок екскурсія була тільки прогулянкою та мала практичну ціль. У 1882 році В. Даль у своєму словнику розтлумачив це слово, що екскурсія – прогулянка, пошук, збирання та ін. Під поняттям екскурсія встановлюються такі характеристики, як цілеспрямованість, відвідування якогось місця з конкретною метою на короткий час і недалеко⁷. Вже у Великій радянській енциклопедії екскурсія вказана, як вид навчальної роботи, завдяки якому поглиблюються і розширюються знання⁸. Сьогодні екскурсія – це процес, через який людини пізнає світ, знайомиться з об'єктами в реальності. Весь процес відбувається під керівництвом кваліфікованого екскурсовода. Він підводить екскурсантів до висновків та оцінок⁹.

Виховною функцією екскурсії є пізнавальний процес. Вона розвиває цінності, навички, навчає бачити прекрасне. Те, що дитина чує і бачить на екскурсії має довести до висновків. Але процес виховання має бути ненав'язливим. Важливою є атмосфера переживання всією групою, яка виявляє певні відчуття. Важливим у виховному процесі є співпереживання, але такі, які б не зіпсували настрої екскурсії. Зміст виховання залежить від того, що бачать діти, але не нав'язуючи судження. Тематичні екскурсії мають свої завдання,

⁶ Роговець. *Ігрова діяльність як метод виховання моральної самосвідомості молодших школярів (1–2 класи) у позаурочній діяльності ЗМІ*, 61.

⁷ Король О. *Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник*. Ченівці 2015, 5.

⁸ Смельянов Б. *Екскурсознавство*. <http://infotour.in.ua/ekskurs12.htm> (13.12.2019).

⁹ Король . *Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник*, 7.

природознавчі – екологічне виховання, через спілкування з природою, отримують естетичну насолоду, виробничі екскурсії – повага до праці, історичні – виховують толерантне ставлення до традицій та звичаїв. Завдання екскурсії на місцевому рівні формування почуття любові до рідного краю, патріотизму, а якщо це у іншому місті, то формується толерантне ставлення до регіону¹⁰.

3.5. Релігійний туризм, його вплив у дозвіллі

На початок порівняємо релігійний туризм і паломництво. Паломництво – відвідування святих місць, де основою є переконання, що молитва більше діє у місцях священної історії. Релігійний туризм – це відвідування об'єктів релігійного життя¹¹. Релігійний туризм з'явився у 19 столітті, коли туристи почали відвідувати споруди релігій. Одяг туриста, який відвідував релігійні центри не відрізнявся від одягу паломника, його поведінка мала не ображати почуття віруючих.¹²

У сьогоденній час є великою небезпекою втрати духовних чеснот таких як, доброта, любов, співчуття, щирість, повага, все це несе соціальну небезпеку. Християнські чесноти витісняються такими явищами, як гендерна політика, наркоманія, розбещеність, жорстокість і тому коли ми їх втратимо, ми втратимо все. Зберегти нашу християнську державу завдання кожної людини¹³. І тому у встановленні у дітей моральних норм поведінки у дозвіллі потрібно використовувати релігійний туризм.

Релігійний туризм відіграє велику роль у встановленні особистості, формуванню її національної свідомості. В.А. Гурський та В.В. Присакар вчені педагоги які виділяли вплив релігії на виховний процес. Вони відмічали, що у релігії є чого повчитися, постать Спасителя у християнстві – ідеал мужньої, моральної, вольової особистості. Його любов настільки велика, що він помер

¹⁰ Король. *Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник*, 13 – 14.

¹¹ Попович Я. *Паломництво vs релігійний туризм*. file:///D:/Download/gileya_2015_93_64.pdf (13.12.2019)

¹² Устименко Л. *Релігійний туризм як історико-суспільне явище*. [file:///D:/Download/Uk_mssh_2013_19\(2\)_42.pdf](file:///D:/Download/Uk_mssh_2013_19(2)_42.pdf) (14.12.2019).

¹³ Поліщук В. *Релігійний туризм, його значення та роль у виховному процесі та становленні особистості*. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1635/Pedahohichna-osvita-teoriia-i-praktyka-vypusk-24-Ch.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=232> (14.12.2019).

заради юдей. Також програма морального самовдосконалення, наука, яка формує людяність, чистоту почуттів, духовність. Також вчені вказали, що релігійні діячі знаходять шлях до людської душі, переконують і формують духовність. У релігійній культурі і її розумінні людини є бажання допомогти не лише словом, а й ділом¹⁴.

Об'єктами для релігійного туризму на Львівщині куди б можна було завести дітей молодшого шкільного віку є: Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського уставу у селі Унів Перемишлянського району, Крехівський монастир святого Миколая Отців Василян у селі Крехів Жовківського району, а також сакральні пам'ятки самого міста Львова.

3.6. Мистецтво у дозвіллі. Арт-терапія

Мистецтво у всі часи мало великий вплив на розвиток і формування особистості. У мистецтві діти розвивають свої почуття, особистісне ставлення до природи. Діти вчаться бачити, розпізнавати, розуміти, все це робить життя дитини більш багатим і цікавим. Через спілкування з творами мистецтва у дітей формується естетичний світогляд, розвивається їхня свідомість. Дитина, яка контактує з творами мистецтва, має більший словниковий запас, вільно висловлює свою думку, швидше адаптується у незнайомому місці, знаходить шляхи вирішення проблемних ситуацій. Кожен вид мистецтва має свій механізм впливу на особистість¹⁵.

Наприклад одним із видів мистецтва є образотворче мистецтво, яке пробуджує позитивні емоції, розвиває творчі здібності. Образотворче мистецтво об'єднує такі засоби – живопис, скульптура, графіка, елементи дизайну які сприяють пізнавальним процесам. Образотворче мистецтво розвиває зорову пам'ять, спостережливість, просторову уяву, дрібну моторику пальців, окомір, вміння зосереджуватись, наполегливість у досягненні мети, почуття ритму і

¹⁴ Поліщук В. *Релігійний туризм, його значення та роль у виховному процесі та становленні особистості.*

¹⁵ Новоселецька І. *Вплив мистецтва на розвиток художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя в початкових мистецьких навчальних закладах.* //molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.2/22.pdf (01.12.2019).

гармонії. Образотворче мистецтво вчить аналізувати дитячі малюнки та мистецькі твори, вчить сприймати їх через внутрішній світ, виражати свої почуття.

Також розглянемо арт-терапію, яка використовується у терапевтичній практиці, вона об'єднує мистецтво, медицину і психологію. У арт-терапії застосовуються різні види мистецтва, які мають виховний вплив на особистість дитини.

Арт-терапія спрямована на використання мистецтва як засобу психотерапевтичного і психокорекційного впливу на особистість. Коли дитина малює чи ліпить спонтанно, а не заплановано то вона відтворює внутрішнє «я» на візуальний образ. Арт-терапія – це метод зцілення за допомогою творчості, який базується на мистецтві, творчій і образотворчій діяльності. Є різні напрямки арт-терапії: казкотерапія, кінотерапія, лялькотерапія, драмотерапія, пісочна терапія та інші. Арт-терапія використовує різні види мистецтва як інструмент для дослідження внутрішнього стану дитини. За допомогою арт-терапії забезпечується можливість для самовираження і самопізнання, формування відносин, створення позитивного настрою, підвищення адаптаційних можливостей, зниження втоми. Арт-терапія має розвивальний, соціальний і профілактичний напрямок. Арт-терапія реалізовується через основні функції освіти: виховну, діагностичну, розвиваючу, корекційну¹⁶.

Одним із напрямком арт-терапії є арт-педагогіка, завданням якої є: формування позитивного самопізнання і самопізнання, розвиток емоційної сфери, розвиток комунікації, забезпечення адаптації, забезпечення особистісного розвитку.

Арт-терапевтичні заняття складаються із двох частин: невербальна, тобто творча, де вид діяльності сам процес, а також вербальна – інтерпретація емоцій, почуттів, зображень.

Етапи арт-терапевтичного заняття:

¹⁶ Серета І. – Збішко Є. *Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі*. http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/14.pdf (01.12.2019).

- налаштування на роботу;
- активізація внутрішніх ділянок (зорових, слухових, нюхових, дотикових) і актуалізація візуальних образів;
- творча індивідуальна робота;
- етап вербалізації;
- рефлексивний аналіз¹⁷.

Арт-терапія є у двох формах – групова та індивідуальна. Групова допомагає розвивати соціальні навички, вміння комунікувати, надає підтримку у вирішенні проблем, вчить оцінювати свої дії, виявляти приховані якості особистості.

Арт-терапія - це м'який метод роботи з важкими проблемами. Дитина може не говорити, або не може визнати свої проблеми своїми, але при цьому ліпити, рухатися і виражати себе через рухи тілом. Також заняття арт-терапією можуть знімати психічне напруження.

Арт-терапія має такі напрямки у корекційно-виховному процесі:

- образотворча діяльність, корегує мотиваційну сферу;
- створення композицій із природніх матеріалів привчає до спілкування з природним середовищем;
- форма роботи з папером нетрадиційного характеру і пальчиковий театр розвивають моторну і мотиваційну сферу дитини;
- ліплення із тіста корегує творчі, рухові та пізнавальні можливості дитини;
- малювання пальцями, долонями активізує і реалізує моторні та емоційні можливості;
- сенсорна інтеграція сприяє психокорекції пізнавальних процесів;
- лялькові вистави розвивають пам'ять, мислення, увагу та уяву.
- ігрові заняття з піском, розвивають дрібну моторику руки, вдосконалюють просторову орієнтацію, допомагають долати страхи,

¹⁷ Середа – Збишко. *Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі.*

розширюють словниковий запас, розвивають фонематичний слух, сприяють розвитку зв'язного мовлення, допомагають засвоювати навички читання¹⁸.

Через методи арт-терапії можна розв'язати такі завдання: навчити дитину конструктивної поведінки, розвинути здібність адекватного сприйняття себе і оточуючих, забрати тривожність та напруження. У корекційно виховній роботі арт-терапія є сучасною технологією, яка виходить за межі традиційного виховання, поєднує у собі психолого-педагогічний, корекційно розвивальний, медичний і соціальний аспекти¹⁹.

3.7. Театр. Його роль у дозвіллі

З раннього дитинства театральне мистецтво входить у життя особистості. Театральне мистецтво є засобом естетичного виховання та соціалізації особистості. При залученні дітей до театрального мистецтва слід враховувати їхні психологічні особливості. Діти молодшого шкільного дуже збудливі і неврівноважені. Вони не можуть довго сконцентрувати увагу. Тому вистави які відвідують діти даного віку мають бути невеликі за об'ємом. Театр може як облагороджувати глядача, так і псувати смаки. Важливим є перше знайомство дитини з театром²⁰.

Художні враження від театрального мистецтва мають бути послідовні і продумані – це основа естетичного виховання. На першому етапі діти знайомляться з виставами казками. Підчас перегляду вистави діти одночасно слідкують за діями, запам'ятовують дійових осіб, слухають музику, мову, споглядають декорації. І ці одночасні дії важно суміщати дитині, бо вона може пропустити якийсь важливий момент, не зможе відділити головне від другорядного, не зможе зрозуміти подію у цілому. Життєвий досвід дитини має

¹⁸ Серета – Збишко. *Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі.*

¹⁹ Серета – Збишко. *Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі.*

²⁰ Муляр Н. *Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва* //dpu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/003-15.pdf (28.11.2019).

бути більшим від досвіду мистецтва. Удаваність театрального мистецтва ставить перед дитиною складні завдання²¹.

Театралізовані ігри займають особливе місце у театральній діяльності. Вони дозволяють дітям брати самостійну участь у різних видах художньої діяльності, розкривають і розвивають їхні творчі здібності, виробляють естетичний смак, збагачують мистецькі знання. через типові дії певного персонажа, дитина отримує певні поняття про поведінку. Дитина вчиться підкорятися різним вимогам²².

Театралізовані ігри охоплюють:

- дії за ролями;
- літературна діяльність;
- образотворча діяльність;
- музична діяльність.

До театралізованих ігор належать:

- ігри-драматизації – розігрування творів із збереженням послідовності. Такі ігри вчать виражати свої почуття, розвивають пам'ять, допомагають усвідомити художню цінність твору, виявляють самостійність у доборі засобів для створення образів.

- ігри на тему літературних творів – довільно інтерпретують літературні твори. Такі ігри розвивають естетичні почуття в учнів молодших класів.

- сюжетно-ролева гра – образна гра за певним задумом дітей. В такій грі діти відтворюють людські стосунки. Через образи і дії діти вчаться виражати свої почуття²³.

Театральна творчість молодших школярів має великий вплив на їхній розвиток. Через театральну постановку діти вчаться творчо думати, аналізувати, пізнавати, відкривати щось нове у собі і у навколишніх, давати

²¹ Муляр. *Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва.*

²² Муляр. *Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва.*

²³ Муляр. *Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва.*

оцінку. Театральне мистецтво створює можливість естетичного сприйняття, естетичної діяльності, формує активну, ініціативну, особистість, цілісний погляд на світ. А також формуються естетичні, моральні, світоглядні і пізнавальні цінності²⁴.

3.8. Музей. Його роль у дозвіллі

Естетичне виховання є стимулом для вирішення виховних завдань, розвиває такі якості особистості, як схильність до творчої діяльності, ініціативність та самостійність. Саме музей відіграє неабияку роль у в естетичному вихованні. Естетично виховані діти глибоко сприймають мистецькі засоби. Через музейну інформацію у дітей розвивається спостереження, процес мислення, пізнання. Також діти отримують моральне задоволення. У музейному вихованні дитина взаємодіє з екскурсоводом. Музейний педагог має велику відповідальність у досягненні багатьох виховних цілей. Перед ним поставлені завдання:

- розвивати почуття прекрасного;
- навчити через споглядання сприймати предметний світ;
- навчити аналізувати мистецькі твори;
- розвивати самостійне мислення;
- заохочувати до активної творчої діяльності;
- навчити виокремлювати засоби виразності²⁵.

Велику роль у сприйнятті музейної інформації відіграють емоції. Музейне середовище емоційно впливає на дітей. Тому важливо, щоб при відвідуванні музею діти отримували позитивні емоції.

Музейні предмети та предмети музейного значення є інформаційними джерелами та об'єктами пізнання. Риси, які притаманні музейним предметам: інформаційність, експресивність, репрезентативність, атрактивність. У молодших школярів особливістю емоційного сприйняття творів образотворчого мистецтва є невимушене реагування на колір, на його риси. Увагу дітей

²⁴ Муляр. *Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театального мистецтва*

²⁵ Харченко В. *Дитина в музейному просторі: аспекти освітньо-виховної діяльності в музеях художнього профілю.* //vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/26VAmusKharchenko.pdf (29.11.2019).

привертають великі за розміром експонати, до яких хочеться доторкнутись – це є атрактивність. Експресивність має емоційний вплив на дитину.

Спостережливість розвивається у тривалих вправах на зосередження і концентрації уваги. Діти вчаться помічати в предметах мало помітні, але суттєві деталі. У дітей молодшого шкільного віку особливо це проявляється при розгляді живописних і графічних творів²⁶.

Музей мистецтво має вплив на дитину. Метою програми музею мистецтв є залучення до музею дозвілля і освіти, для розвитку творчих здібностей дитини, розвитку сприймання. Завдання полягає у розвитку візуального мислення, формування естетичного смаку, формування навичок творчої діяльності, розширенню знань про історію. Можна також виділити такі завдання музейної програми мистецтв:

- розвиток візуального мистецтва;
- формування навичок міжособистісного спілкування;
- формувати уявлення про специфіку історії образотворчого мистецтва;
- формувати здатність розуміння творів мистецтва;
- розвиток критичного мислення;
- розвиток здатності сприймати мистецтво в історичному, соціальному і особистісному контексті;
- виховувати музейну культуру²⁷.

В процесі музейного мистецтва у дітей розвивається образне, візуальне мислення, формується естетична культура, формують навички художньої творчості, розвивається творчий потенціал, збагачуються новими знаннями, навичками, відбувається особистісне зростання дитини.

3.9. Музика, її вплив на особистість у дозвіллі

²⁶ Харченко. *Дитина в музейному просторі: аспекти освітньо-виховної діяльності в музеях художнього профілю.*

²⁷ Лучко Л. *Музейно-педагогічні програми з естетичного виховання дитячої аудиторії* // www.museum.dp.ua/article0180-2.html (29.11.2019).

Музика – це мистецтво емоційного впливу, яке сприяє розвитку творчості у дитини. Музика по різному впливає на слухачів. Кожна дитина надає перевагу якомусь музичному жанру. Дитина вчиться оцінювати музику, уважно слухати і поступово виникає музичний смак, виникає потреба постійного спілкування з музикою. Музика для дитини – як світ казковий, світ радісних переживань. Музика не буде виконувати свої виховні функції, якщо не розвивати у неї музичний слух і емоційну чуйність²⁸.

Метою музичних розваг є збагачення дитини музичними враженнями, переживаннями, навчити відчувати прекрасне, покращити зацікавленість музикою, розвинути музичні здібності.

Форми музичний розваг бувають різноманітними. Розглянемо деякі:

- концерти – у яких виявляються творча фантазія, ініціатива, виконавські навички;
- музично-літературні композиції - дозволяє залучити багато дітей;
- музичні ігри – підвищують цікавість дітей, активізують дитяче виконання, створюють радісний настрій;
- інсценування, ігри-драматизації – загачують уявлення дитини, розвивають естетичні почуття²⁹.

Український композитор Микола Лисенко наголошував на особливому значенні музики, він писав, що музика розвивається разом з розвитком найвищих ідеалів людяності, іде на одному рівні з розвитком релігійних ідеалів, її супроводжують події з історії. С. Смірнов відмічав про вагомий вплив музики на особистість, музика – це вираження психіки, внутрішній моральний, ідейний, естетичний розвиток суспільства. Музика посідає особливе місце у становленні духовного світу, формує особистість³⁰.

²⁸Назарчук А. Проблеми та необхідність розвитку творчих музичних здібностей дітей [//vseosvita.ua/library/problemi-ta-neobhidnist-rozvitku-tvorcih-muzicnih-zdibnostej-ditej-61817.html](http://vseosvita.ua/library/problemi-ta-neobhidnist-rozvitku-tvorcih-muzicnih-zdibnostej-ditej-61817.html) (29.11.2019).

²⁹ Власова О. Музичні розваги в ДНЗ як передумова організації музично-дозвілєвої діяльності з учнями початкової школи [file:///D:/Download/VchdpuP_2013_110_37%20\(3\).pdf](file:///D:/Download/VchdpuP_2013_110_37%20(3).pdf) (29.11.2019).

³⁰ Картава А. Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини [file:///D:/Download/pednauk_2015_3_33%20\(2\).pdf](file:///D:/Download/pednauk_2015_3_33%20(2).pdf) (29.11.2019).

У гуманістичному вихованні, у впливі на внутрішній світ дитини музичне мистецтво має величезний потенціал, становить особистість у цілому, формує її морально-естетичну основу. Музичне мистецтво знайомить дитину з культурно-історичними традиціями народу, створює єдність з загальнолюдською культурою, відображає дійсність. О.Медведева застановляла, що через мистецтво дитина пізнає загально людські цінності, вчиться сприймати оточуючу дійсність, слухаючи музичні твори. У музиці в дитини активізуються емоції, почуття, переживання, дитина усвідомлює різницю між красивим і потворним, вчиться розрізняти добро і зло, любов і ненависть, підвищується власна самооцінка, вчиться комунікувати з іншими дітьми. Музичне мистецтво має також естетичний вплив на формування особистості. Естетичне виховання покликане забезпечити формування цілісної особистості дитини. Естетична свідомість формується під впливом музики, передається досвід естетичного розвитку людства, проявляються художні здібності, почуття, інтереси, погляди. Музично естетичне виховання допомагає дитині стати культурною, розвинути потенційні можливості, розвинути інтелектуальні, комунікаційні, пізнавальні здібності³¹.

Музика формує у дитини її моральний вигляд, формує її моральну особистість. Від музики дитина не тільки отримує задоволення, а й стає кращою. Д. Кабалевський наголошував, що музика впливає на духовний світ дитини, а особливо на її моральність. Морального виховання можна досягти засобами музичного мистецтва. Почуття дружелюбності закріплюється піснями, танцями, музичними іграми, розширюють світогляд пісні інших народів, а почуття патріотизму пробуджують пісні про Батьківщину.

Національне виховання дітей музикою має важливе значення. Українська народна музика, її фольклор, усна народна творчість має великий вплив на національну свідомість дитини. Народні пісні є прості для усвідомлення, відображають національну культуру, емоційно забарвлені є найкращим

³¹ Картава. *Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини.*

виховним впливом на дітей. Отже, музика розвиває художньо-естетичні цінності, впливає на внутрішній світ дитини, формує інтерес до національних цінностей, патріотичних почуттів, пробуджує творчу активність. Музичне мистецтво має у собі великий виховний потенціал, через який формується особистість дитини³².

3.10. Кіно, як ефективний засіб виховання учнів

Кіно – наймолодше серед усіх мистецтв. Кіно можна розглядати як засіб виховання. Сучасний кінематограф має великий вплив у системі естетичного виховання. Кіноекран впливає на виховання морального бачення, розширює межі пізнання, розповідає про людські стосунки. Кіноосвіта впливає на розвиток інтелекту та емоцій у дітей. У дітей розвивається зорове і слухове сприйняття, динамічне сприймання художньої інформації, розвивається асоціативне мислення. Бажано, щоб події за якими дитина спостерігає на екрані, були максимально наближені до їхнього життя, щоб вони могли себе порівнювати з героями на екрані – через все це, у дітей формуються емоції, і її ціннісне ставлення до життя. Кіно відображає дійсність більш реалістично, воно є копією дійсності. Важливе місце посідає кіно у сфері дозвілля сучасного школяра і тому потрібен педагогічний контроль, щоб спрямувати цей процес у виховний вплив.

У позаурочний час виховання засобами мистецтва кіно можна здійснювати через організований перегляд фільмів, створення дискусійних гуртків, зустріч з кінодіячами, обговорення фільмів, ознайомлення з історією кінематографа, як зарубіжного так і українського, ознайомлення з творчістю видатних митців, усвідомлення художніх прийомів, жанрів кіно, елементів, знайомство з специфікою роботи сценариста, режисера, оператора та інших працівників кіно. Ефективною формою виховання є студія аматорів, де діти на практиці можуть опанувати всю специфіку роботи кіно. Отже, кіномистецтво не тільки доповнює, а й перевершує традиційні методи виховання³³.

³² Картава. *Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини.*

³³ Казачкова Л. *Кіномистецтво як ефективний засіб виховання учнів.*
[file:///D:/Download/Two_2014_2_36%20\(2\).pdf](file:///D:/Download/Two_2014_2_36%20(2).pdf) (30. 11. 2019).

3.11. Вплив хореографічного мистецтва на особистість

Виховна робота в хореографічному колективі процес складний і різносторонній. Виховна робота в хореографічному колективі поєднує художньо виконавські та загально педагогічні моменти. Хореографічне мистецтво поєднує музичне, театральне і образотворче мистецтво. Через хореографічне мистецтво дитина отримує розвиток індивідуальних здібностей, розвиває у дітей художні навички, виробляє звички і норми поведінки, що збагачують її духовно. Хореографія має багатофункціональний вплив на всебічний розвиток дитини. Стимулюючим фактором у танцювальній діяльності є той факт, що дитина знає, що під час виступу на неї будуть дивитися. І це спонукає її до постійного вдосконалення набутих навиків. Танцювальне мистецтво справляє виховний вплив через форму хореографічного твору, забезпечує культурну орієнтацію у навколишньому середовищі, задовільняє пізнавальні потреби дітей. Заняття танцем заохочує дитину слідкувати за своєю осанкою, прагнути бути стрункою, красивою, підтягнутою. Через танцювальні вправи діти вчаться витончено і граційно рухатися, виховуються естетичні почуття і смаки, поважне ставитись до мистецтва, до навколишнього світу, до оточуючих людей. У дитини починає з'являтися почуття гармонії у собі, прагнення до внутрішньої і зовнішньої краси³⁴.

Заняття дітей в хореографічному колективі є прекрасним засобом виховання, бо:

- дитина стає більш організованою, привчається до акуратності, розширює свій кругозір;
- розвивається почуття відповідальності за спільну справу;
- діти вчаться розподіляти свій вільний час, продумують свої дії;

³⁴Вацеба М. *Вплив хореографічного мистецтва на всебічний та гармонійний розвиток учнів початкових класів.* <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/56-dvadtsyat-shosta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/679-vpliv-khoreografichnogo-mistetstva-na-vsebihnij-ta-garmonijnij-rozvitok-uchniv-pochatkovikh-klasiv> (30. 11. 2019).

- можливість виявити більш обдарованих дітей, як в подальшому будуть займатись хореографією професійно;
- визначаються педагогічні та організаторські здібності.

Хореографічне мистецтво ефективний засіб розвитку особистості, розвиває слухові, зорові, рухові форми сприйняття світу, знімає розумову втому. А також впливає на фізичний розвиток, естетичне сприйняття. Отже фізичне, духовне, естетичне виховання найкраще здійснювати за допомогою мистецтва хореографії., яке сприяє гармонійному розвитку особистості³⁵.

³⁵ Вацеба М. *Вплив хореографічного мистецтва на всебічний та гармонійний розвиток учнів початкових класів.*

ВИСНОВОК

Запропонована робота є спробою вивчення теми особливості морального виховання дітей молодшого шкільного віку засобами дозвіллевих заходів. Для виконання поставленого завдання у роботі в першому розділі розглянули теоретичні основи вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку. Вказали на фізіологічний та психологічний розвиток, особливості та труднощі цього віку. Розглянули розумові, емоційні, індивідуально типологічні та вольові якості, звернули увагу на розвиток когнітивної сфери, ігрову діяльність, на розвиток пам'яті, уваги, мислення, мовлення та загальний інтелектуальний розвиток молодшого школяра. Все це допомогло нам краще розуміти особливості молодшого шкільного віку, без знання про фізичний і психологічний розвиток не знаємо, як правильно виховувати дитину. Ще у першому розділі розглянуто теоретичні аспекти процесу морального виховання, розкрито суть морального виховання, під яким розуміють всі зусилля спрямовані на формування в учнів моральної свідомості. Були розглянуті методи та прийоми формування моральних цінностей, моральні знання та почуття, а також принципи моральної поведінки у виховній роботі. Моральне виховання відповідає самій природі людини, так як вона є сотворена Богом, найвищим добром і живучи відповідно до моральних вартостей, вона уподібнюється до Бога, реалізує своє покликання. І тому у роботі було представлено переваги християнської моралі, як пріоритетного виду виховання, яке має на меті допомогти дитині встояти перед труднощами, які будуть на його шляху. Було стверджено, що християнська мораль формує особистість у цілому.

Проблема морального виховання не нова, вона є актуальною протягом всіх епох та часів і є актуальною у наш час. А у сучасному суспільстві воно проявляється у особливий спосіб, оскільки сучасний світ насаджує вартості, які не тільки не сприяють моральному вихованню, а й шкодять йому, так як

наприклад егоїзм, жити для власного задоволення, споживацькі нахили. Моральне виховання має починатись з раннього дитинства, а у молодшому шкільному віці має відбуватись його закріплення. У цьому віковому діапазоні діти починають усвідомлювати і брати відповідальність за свої вчинки, вчать розрізняти поняття добре і погано.

У другому розділі ми розглянули як дозвілля впливає на дітей молодшого шкільного віку.. У цьому розділі було подано визначення дозвілля, його функції, ознаки та форми. Також були описані типи та види дозвілля. Також ми розглянули деякі середовища у яких діти проводять своє дозвілля. У родинному дозвіллі ми звернули увагу, що таке дозвілля зближує батьків і дітей та зміцнює сім'ю. школа не тільки навчає та виховує, вона також вчить, як правильно обирати спосіб дозвілля і все це ми описали у шкільному дозвіллі. Церковне дозвілля ми представили на основі проведення дозвілля у церкві святого Миколая села Чишки, Пустомитівського району, Львівської області. При церкві діє катехитична школа, де катехити та парох даної церкви проводять різноманітні форми дозвілля.

Діти молодшого шкільного віку мають багато вільного часу, оскільки уроків у них ще небагато, домашніх завдань також. А більшість батьків працюють на роботах і не можуть достатньо приділи часу вихованню дитини. І тому важливим моментом є проведення часу дитини на дозвіллі. Тому у третьому розділі ми представили методи організації культурно-дозвіллевої діяльності. Їх можна використати у проведенні дозвілля для дітей. У кожному методі вказано, як він впливає на дитину. Ми описали деякі форми дозвілля, який вони мають моральний виховний вплив на дитину. Було розглянуто такі форми: фізичне виховання у дозвіллі – покращується фізичний стан; ігрова діяльність – впливає на мислення, розвиває рефлексію; екскурсія, як виховний момент у дозвіллі – вчить бачити прекрасне; релігійний туризм, його вплив у дозвіллі – встановлює моральні норми поведінки; арт-терапія – можливість для самовираження та самопізнання; театр – формуються естетичні цінності; музей – розвивається спостереження, музика – становлює духовний світ; кіно – впливає на

формування морального бачення; хореографія – забезпечує культурну орієнтацію у навколишньому середовищі. З представленого можна зрозуміти, що кожна форма дозвіллевого заходу має відмінний вплив на дітей. В одній вона розвивається фізично, в іншій – відчувається естетичний вплив, ще іншій поглиблює знання з навчальних дисциплін.

У подальшому можна використовувати опрацьований матеріал, для дослідження впливу дозвілля на дитину. Можна кожен форму виховання дослідити на практиці, спостерігаючи за дітьми. Дана робота може бути корисною, для всіх хто працює у сфері дозвілля, а також педагогам, які працюють з дітьми молодшого шкільного віку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібик Н. *Нова українська школа: порадник для вчителя*. Київ 2018.
2. Бочелюк В. – Бочелюк В. *Дозвіллезнавство*. Київ 2006.
3. Брайко Н. *Інноваційні методи та форми організації дозвілля учнівської молоді*. //osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/37216/ (22.11.2019).
4. Вацеба М. *Вплив хореографічного мистецтва на всебічний та гармонійний розвиток учнів початкових класів*. //naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/56-dvadtsyat-shosta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/679-vpliv-khoreografichnogo-mistetstva-na-vsebichnij-ta-garmonijnij-rozvitok-uchniv-pochatkovikh-klasiv (30. 11. 2019).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови ,Київ 2005.
6. Волкова Н., *Педагогіка*. Київ 2017.
7. Власова О. *Музичні розваги в ДНЗ як передумова організації музично-дозвілєвої діяльності з учнями початкової школи* file:///D:/Download/VchdpuP_2013_110_37%20(2).pdf (29.11.2019).
8. Гетьман Т. Врахування індивідуальних особливостей уваги молодших школярів у навчальному процесі. file:///D:/Download/Mnf_2012_8_19.pdf (09.12.2019)
9. Гольцберг К. *Правила сімейного дозвілля*. //dt.ua/family/pravila-simeynogo-dozvillya-_.html (26.11.2019).
10. Декларація про християнське виховання, www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/ (30.11.2019).
11. Дуткевич Т. *Дитяча психологія. Навчальний посібник*. Київ 2012.
12. Ємельянов Б. *Екскурсознавство*. <http://infotour.in.ua/ekskurs12.htm> (13.12.2019).
13. Забродський М. *Вікова психологія: навчальний посібник*. Київ 1998.

14. Івашковський В. та ін. *Фізичне виховання учнів початкових класів у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів*. Кіровоград 2014.
15. Казачкова Л. *Кіномистецтво як ефективний засіб виховання учнів*. [file:///D:/Download/Tvo_2014_2_36%20\(2\).pdf](file:///D:/Download/Tvo_2014_2_36%20(2).pdf) (30. 11. 2019).
16. Картава А. *Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини*. [file:///D:/Download/pednauk_2015_3_33%20\(1\).pdf](file:///D:/Download/pednauk_2015_3_33%20(1).pdf) (29.11.2019).
17. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: *Христос – наша Пасха*. Львів 2011.
18. Кизименко Л. – Бедна Л. *Словник-довідник соціального працівника*. Львів 2000.
19. Комісія у справах освіти та виховання УГКЦ, *Виховувати у свободі, правді та любові. Вибрані документи церкви про католицьку школу, виховання, освіту*. Львів 2017.
20. Король О. *Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник*. Ченівці 2015.
21. Лахман Н. *Духовно-моральне виховання старших підлітків на принципах християнської моралі в позаурочній роботі загальноосвітньої школи*. https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2008/2008_2_13.pdf (02.12.2019).
22. Лучко Л. *Музейно-педагогічні програми з естетичного виховання дитячої аудиторії*. <http://www.museum.dp.ua/article0180-2.html> (29.11.2019).
23. Макаренко. А. *Методика виховної роботи*. Київ 1990.
24. Муляр Н. *Виховання дітей молодшого шкільного віку засобами театрального мистецтва*. [//dpu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/003-15.pdf](http://dpu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/003-15.pdf) (28.11.2019).
25. Назарчук А. *Проблеми та необхідність розвитку творчих музичних здібностей дітей* [//vseosvita.ua/library/problemi-ta-neobhidnist-rozvitku-tvorcih-muzicnih-zdibnostej-ditej-61817.html](http://vseosvita.ua/library/problemi-ta-neobhidnist-rozvitku-tvorcih-muzicnih-zdibnostej-ditej-61817.html) (29.11.2019).

- 26.Новоселецька І. *Вплив мистецтва на розвиток художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя в початкових мистецьких навчальних закладах.* [//molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.2/22.pdf](http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.2/22.pdf) (01.12.2019).
- 27.Павлевків Р. Вікова психологія. <https://westudents.com.ua/glavy/75307-72-sotsalna-situatsya-rozvitku-molodshogo-shkolyara.html> (08.12.2018).
- 28.Паскаль О. *Соціальна робота у сфері дозвілля.* Одеса 2007.
- 29.Поліщук В. *Релігійний туризм, його значення та роль у виховному процесі та становленні особистості.* <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1635/Pedahohichna-osvita-teoriia-i-praktyka-vypusk-24-Ch.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=232> (14.12.2019).
- 30.Попович І. *Формування моральних цінностей учнів у системі виховної роботи.* http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/33843/ (11.12.2019).
- 31.Попович Я. *Паломництво vs релігійний туризм.* file:///D:/Download/gileya_2015_93_64.pdf (13.12.2019)
- 32.Петрова І. *Дозвілля в зарубіжних країнах.* Київ 2005.
- 33.Петрушина Л. *Вчимося гратися//Початкова освіта.* 24 (2004) 3.
- 34.Роговець О. *Ігрова діяльність як метод виховання моральної самосвідомості молодших школярів (1–2 класи) у позаурочній діяльності ЗМІ // Рідна школа 5-6 (травень-червень 2015) 58-61.*
- 35.Савчин М.– Василенко Л. *Вікова психологія.* Київ 2005.
- 36.Середа І. – Збишко Є. *Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі.* http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/14.pdf (01.12.2019).
- 37.Скрипченко О. та ін. *Вікова та педагогічна психологія. Навчальний посібник,* Київ 2001.
- 38.Сухомлинський В. . *Вибрані твори.* В 5-ти томах. — Т.2. — Київ 1976

39. Терлецька Л. *Вікова психологія і психодіагностика*, Київ 2013
40. Устименко Л. *Релігійний туризм як історико-суспільне явище*.
file:///D:/Download/Uk_msshr_2013_19(2)__42.pdf (14.12.2019).
41. Фіцула М. *Педагогіка*, Київ 2002.
42. Харченко В. *Дитина в музейному просторі: аспекти освітньо-виховної діяльності в музеях художнього профілю*. [//vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/26VAmusKharchenko.pdf](http://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/26VAmusKharchenko.pdf) (29.11.2019).
43. Червінська І. *Методика виховної роботи в початковій школі : теорія й практика. Навчально-методичний комплекс. – Частина 1. Опорні конспекти лекцій для студентів вищих навчальних закладів [PDF]*. Івано-Франківськ 2013.
44. Шеремет А. *Зарубіжні теорії розвитку особистості дитини раннього віку*. file:///D:/Download/Znpkhist_2012_6_44%20(1).pdf (06.12.2019).
45. Яворський А. *Про користь християнського виховання в ранньому віці*.
[//www.mgarsky-monastery.org/kolokol.php?id=2384](http://www.mgarsky-monastery.org/kolokol.php?id=2384).
46. Ястремська Н. *Розвиток уяви в учнів перших і других класів*.
<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24071/1/Yastremska.pdf>
(09.12.2019).